

12+

ПУШ
3 № 2014

ХЫПАР

Алиса Лукина:
«Вёрентекенён
яланах
вёренмелле!»

САМАНТ

Хула ачисем ялти тантәшәсене мәнле курашсә, калашсә-и вәсемпе, ютшәнмәсә-и?

— ыйтәмәр эфир респондентсенчен.

Анастасия Мешкова:

– Ялта час-часах пулатәп. Асаттепе асанне тата хреснатте пурәнашсә унта. Икә сыпәкри аппасемпе тата пичәсемпе сүретпәр вәсем патне. Пәрле пустарәнәтпәр та – сула тухатпәр. Йәлана кәнә ку. Йыш пуртан ялта кичемә-мәнә сук. Мән те пулин тумалли тупәнсах тәрәтә. Урамра сәмрәксене курмастан та, каччәсемпе хәрсем сахал. Питех хутшәнман вәсемпе. Сәвәнпа ялти тантәшәсене хаклама та пәлместәп, вәсем пирки тем каламалла? Унти кәшт паллакансемпе калашнә тәрәх – ял ачисем вәренү шайәпе хулари тантәшәсенчен юлса пымәсә пуль тетәп. Әс пухасси сынран хайәнчен нумай килет. Республикәри тупәшусене пәхсан та малти вырәнсене ялти шулта вәренекенсем тәтәшах тухни курәнәтә. Паянхи сүлшай технологисемпе пәлсе усә курсан тәттәм кәтесре те Гарвард университетәнчи пек вәренме пулатә. Хуларә ялтисене калашнә тәрәх уйәрәтән: нумайәшә ацентлә. Ацент сисәнмесен те пулешнә чухне ял сыннисем арсынрат пәлтерәшәпе (мужской род) ытларах усә курни хәлхана кәрет.

Дмитрий Ильин:

– Манән атте-анне те, асатте-асанне те Шупашкарта суралнә, хуларәх пурәнашсә. Сәвәнпа әпә ялта пулмастәп та темелле, темишә хутчен сәс кайса курнә. Ялти тантәшәсем мана интереслентермен. Туссем те, пәлешәсем те сук унта. Аякри тәвансем пур, вәсене әпә пит пәлсех те каймастәп. Хәнана та сүремен. Паллах әнтә – хәш-пәр пәллә яла кайса кураш кәмәл пур. Унти пурнәшпа пәллашни пәсмасть. Усәллә та темелле. Сәннине пәлетән. Унта лару-тәру урәхларах, сүт сәнтәләк сывәхрәх – хуларә пек мар. Ял ачисене Шупашкарта уйәрса илме йывәр теместәп. Вәсем хайсене урәхларах тытти куша кәрет. Пәр-пәринпе чәвашла калашмасан та ялтан пулни пур пәр курәнәтә. Ялти тантәшәсемпе сәмах чәнес тесе сунман. Тәрәссипе, вәсемпе манән пит калашас та килмест. Мәншән тесен ял ачисемпе пәр чәлхе тупма йывәр. Вәренү шайә тәрлә пулни те сисәнәт. Ял ачисемпе калашса та курман темелле, сәвәнпа стереотип тәкәрә витәр сәс хакләтәп. Вәсем чәннипе мәнле пулнине пәлместәп. Туслашмалла ялти тантәшәсемпе – пәллә.

Елена Вербина:

– Ялта сайра пулкалатәп. Манән сывәх тәвансем, асатте-асанне, кукаши-кукамай хуларә пурәнашсә. Сәвәнпа яла сүрес нуша сук. Сын ялтан е хуларан пулни маншән ние те пәлтермест. Ялти тантәшпа мән калашмалли тупәнсан, вәл ыра кәмәллә та әс-тәнлә, хайне тытма пәлет тәк – унпа пәллах туслашма пулатә. Ялта әслә та әшә кәмәллә сынсем пурәнни пирки иккәленместәп. Вәсем хуларисенчен пурнәш йәркипе уйрәларах тәрәсә әнтә. Манән туссен йышәнче ял ачи-хәрә сук. Пәллакан пәр хәр пур – аякри тәван лекет. Тәван пулнә май унпа эфир туслә, яланах хутшәнәтпәр тесе кәллек калаймастәп. Ял сыннисем хуланалла кушни ытларах чух әс шыранипе сывәннә. Ял хушәләх әсәпе пурәнәс текенсем те сахалланса пырашсә. Ял сыннисене Шупашкарта чылай чух ацент тәрәх уйәрәтән. Пытармалла мар: тәхәнма та вәсем начартарах тумланашсә. Сывләх енчен вара хуларисенчен чылай сирәпрех. Сәв вәхәтрах пәлртмалла: хула ачисенчен нимәнпе те уйрәлса тәман ял ачисене те курнә, тәл пулнә әпә.

Александр Мартынов:

– Яла тәтәш сүремәстәп, хушәран сәмәепа асанне патне кайса килетпәр. Ялти тантәшәсемпе пит хутшәнмастәп, пирән пәр пек интерессем те, мән калашмаллисем те сук тесе шушәшләтәп. Тен, кайран тупәнәс, хәлхәхе вара – сук. Хулана ялтан килнә сынсене – сұлланнәрахисене, унтах пурәнәканнисене әнтә – уйәрма пит йывәрах мар. Вәсен тумланасси хайне евәрлә. Хәлле сәм атә (чусәнки), арсынсем – ула-чәла сар шәлаварәпе. Сұлла вара нускипе тәхәннә тапәчки е шләпкә, арсынсем – тельняшкәпа. Вәтәрәхисене ацентран түрех уйәрма пулсан, сәмрәксене чәлхери сүп-сәмахсенчен пәлетән. Кирлә-кирлә мар сәртенех «короче», «ну», «как бы» йышши сәмахсемпе ытла усә курашсә. Усал сәмахсемпе перкелешни те хәлхана сурәтә. Тәрәссипе, киревсәр сәмахсемпе хуларисем те усә курашсә-ха. Ялти тантәшәсен вәренү шайә те сисәнәт. Хитрәх мар тәсләх те илсе пама пултаратәп. Пәррехинче ял ачипе калашма тиврә. Вәл вара, 9-мәш класра вәренәт пулсан та, хутлав таблицине пәлмест.

Владимир СТЕПАНОВ интересленнә

Ана́су та́рәшуллисене юрататъ

Лайах вёренекен ача яланах малтисен ретёнче пыратъ, ситёнұ хысқан ситёнұ тавать. Сывах сынсемпе вёрентекенсен ятне ярасшан мар вай. Саванпа пелёвне анлататса нумайрах та нумайрах пелме антлатъ. Тарашуллисене вара, хаварах чухлатар ёнтё, ана́су нумай кёттермест.

Хёрлө Чутай районёнчи Мән Этмен шулёнче вуннамёш класра вёренекен Таня Логинова – Республика Пуслахён стипендиачё. Вай сак пысак та сумла хавхаланавъ тивёснё пулсан, эппин, унан хастарлахё пирки иккёленмелли сук.

Таня ни́ха́сан та ўркенсе тамасть: вёрентекен хушнине те, киле панә ёсе те явапләха туйса пурна́слатъ. Пёчөк чухнех нумай пелме антләнә вай, ашшөпе амашё вара хёрне касаклантаракан ыйтава яланах хуравлама тарашнә. Саваншан тав тавать те маттур хёр ача сывах сыннисене. «Вёсем мана ёненчөс. Эпё вёсен шанәсне тўрре каларма тарашрам. Сакә мана вёренўре малта пыма хавхалантарать», – тет вай. Пёрремёш вёрентекенён Галина Еноховна Бархоткинән тата класс ертўсин Николай Михайлович Фадееван тўпи те пысак. Вёсем тарән пелў парассишён ырми-канми тарашни вёренекенсен ситёнёвөнче сисёнет. Малашлахё мёнле пуласси хайёнчен чылай килнине Таня аван анланать, саванпа ни́ха́сан та алә усса лармасть.

Конкурсене хавасах хутшанакан хёр ача кашнинчөх хайёншён мёнле те пулин сёнёлөх усать. Уйрамах таван ен культурипе хутшаннә олимпиадана ашә туйампа аса илет. Халәхамаран йәли-йёркипе вай мён ачаранах касакланать. Ара, асламашё манукне иртнө пурна́с синчен чылай каласа панә, ана итленө чухне хёр ача шухашпа ёлөкхи саманана кусах каятъ. Шкулта вара Татьяна Васильевна Горбунова вёрентекен те касакланавъ аталантарма пулашать. Акә икё сул хушши ёнтё Таня сак предметпа республика олимпиадинче сёнтернө. Таван ен культурипе паллаштаракан кёнекесене вуласан каллех ёмёт авәрне путать вай, чавашсен ёлөкхи пурна́счө хай патне илёртнине туятъ. Тумтирө те, йәли-йёрки те, пёр-пёринпе хутшанни те, сапайлахё те, тусләхё те, самахлахё те сав вәхәта туртатъ тейён. Таня истори предметне те пусламаш класранпах камаллатъ. Пуринчен ытла ана Раçсей кун-сулө интереслентерет. Тухтар ёсне алла илсе сынсене сиплеме ёмётленнө май малашнехи сул-йёр сут санталәк асламашөсемпе сыханө пулин те истори пур пёрех Таньан чи юратнә предметчө.

Хёр ачан касакланавё сав тери төрлө енлө. Космос синчен каласнине илтсен ләпкә юлма пултараймасть вай.

«Пур ачана та тёнче усләхё илёртет. Эпё те ун пирки чылай шухашлатәп. Хальччен те тәпчесе пёттермен анлә усләх варттанлахөпе хайён патне туртатъ», – тет Ва́скасырми ялен маттур хөрө. Сергей Николаевич Марков вёрентекен районта космонавтсен отрячө пуррине пёлтерсен пултаруллә хёр ачан та унта ситес шухаш суралнә. Вёрентекен пулашнине вай юлташөсемпе сав юхамә лекнө. Час-часах самрак космонавтсен слетне хутшаннәран «Ёмётленекен» ята тивёснё. Космоспа сыханнә төрлө конференцире каллех малтисен йышёнче.

Таня Логинова сётел си теннисла выляма аста. Саканшан вай ашшөне чунтан тав тавать. «Атте ятарласа сак вайә валли сётел турө. Эпир иксёмёр кашни кунах амартса выляттамар. Малтанах атте таташ сёнтеретчө, – тет йывәрләха паранма ханәхман хёр ача. – Кайран унран асталәха вёренсен хам та ним чухлө те кая мар выляма пусларам. Часах район шайёнчи амартусене хутшанма тытантам. Сёнтерме вара атте самахөсем хавхалантараçсө. «Санран лайах вылякан сук», – терө вай мана пёринче. Сак самахсене ёнентём эпё. Аттен шанәсне тўрре калартам пулө тетөп». Сётел си теннис спортсменө шахматла выляма те аста. Районти амартура сёнтерсе медальлө те пулнә.

«Шкулти пур мероприяти те пирён аләра, – тет Таня. – Кәсалхи Саварни уявөнче пирён класс хастарлах кәтартса чи маттурри пулса тәчө. Эпир питө туслә, саванпах конкурссенче те час-часах мала тухатпәр».

Пирён хушара ыра төслөх кәтартакансем пур чухне вёсенчен вёренер те вёренер! Илёртуллө те ыра камаллә Таньана вара малашне те ана́су сунар!

Лариса ПЕТРОВА

Кукәле те йышпах сиесчә...

Валентина Георгиевна сываракан ачисем сине ашшан пәхса илчә. Пичә йәл кулапа сүталчә. Ачисен сирәлсе кайна утиялесе тортса каялла витрә. «Тәпренчәкәмсем куҗ тулли. Вәсемшән пурәнәтәп та. Сисәнмесәр вәхәт шавать сав, акә, кәсәл саккәрмеш класра вәренеҗсә чәппәмсем. Тәххәр хысҗән иккешә те тухса каяшән. Вара пәр-пәччен юлатәп вәт-ха. Ун пек пурнаҗ мана валли мар. Ирпеле те каҗпала сәтел хушшине пәччен ларса апатланмалла-и? Пәчченләхрен хәпас тесе сүлласерен авә Любапа Машәна лагере черетпе яратәп. Пәри кайса килет те, тепри сүла пуҗтарәнәтә. «Ушкәнпа еҗ тума, пәччен кукәль сиеме аван», – текен каларәшпа ниепле те киләшместәп. Пәрле вай хурса кукәльне те пәрлех кәмәлпах тутанасчә. Ывәл ача усрава илес шухәш пуҗран кайма пәлмест. Ялти сурта туса пәтерсен тата темиҗе пепкене хам юратәва пама хатәр», – шухәша кайса пәшәлтатрә хәрарәм пүлөмрен шәппән утса тухнә май.

Канашра пурәнәкан Петр Ивановичпа Валентина Георгиевна Михайловсен пурнаҗ куҗтарми пәр тиксәсән куҗна. Сөмьере умла-хысла виҗә хәр Тәня, Света, Маша сурални вәсене калама сук савәнтарнә. Кәсәни ултә уйәха ситсен вәсен каллех йыш хутшәннә. Кил хуҗин тәванән хәрне, виҗә уйәхри Любапа, хәйсен хуҗтине илнә.

Кәсәнисем сәрлесерен вәрансан аслә ачисем пулашнә амәшне. Сапла йәкәрешем пек үснә хәр пәрчисем. Сүллаха илемлә те хитре кунсене Канаш районәнчи Уйасра ирттернә туслә сөмье. Тәпренчәкәсене ытлә-ситлә пурнаҗ парнелес тесе хәтлә сурт хәпартса лартнә Михайловсем. Сад пахчине те пуялатнә, тәрлә йивәҗ ситәнтәрме тытәннә. Кәсәх картиш тулли чәх-чәп чупакан пулнә. Какайләх пултәр тесе вәтәршар бройлер туяннә еҗсен нихәсан та хәраманскерсем. Пахча сиеҗсене те хәйсемех юратса үстернә. Илеме юратаканскерсем йәри-тавра чечек лартма та хапәл туңә.

Хәл кунәсем Канашра иртнә пулин те тәван тәраха канмалли кун ситсе килнех Михайловсем. Петр Иванович художник пулнәран кәнтарла та, каҗхине те үкернә. Савна пула пушә вәхәт сав тери сахал пулнә унән. Шел, сөмьәре районәнчи Хутар чиркәвәнче еҗне вәсәлесе пәтереймен вәл. Емәрләхех сүт тәнчепе сыв пуллашнә.

Халә авә аслә ачи сөмьеленнә. Вәталәххи Мускавра. Чун йәпатмәшәсем те халә Машәпа Люба сәс. Сыварса тәрсаңх иккешә те Валентина Георгиевна ыталаса илсәҗ те: «Ане, эпри сана юрататпәр!» – теҗсә пит сәмартинчен чәпарт сәс чуптуса.

Хәр ачасем Канашри 6-мәш шулта саккәрмеш класра вәренеҗсә. Иккешә те пултаруллә. Люба юрра-ташша аста. Укересси те әнәслә пулатә. Уйрамаңх чәр чүнсене, вильәх-чәрләхе шура хут сине куҗарма ухута. Усвен ветеринар пуласшән вәл. Ялта чухне те авә йытә-кушакпа каласнә май вәсене сүпәрласа юрататә. Сысна сүрисене

ачашлама тытәнсан, лешсем каҗәхсах каяҗсә. Канлән нәриклетсе вьртнә чухнәх сыварса каяҗсә вара. Чәхсем әнсәртран кантран саклансан е карта хушшине хәсәнсен – самантрах «инкәрен» хәтарма васкәтә вәсене ыра кәмәллә хәр ача.

Маша техника енне туртәнәтә. Компьютер пәсәлсан кәлтәкне шыраса тупса наччасра юсама аста. Кирлех пулсан алла мәлатук тытса хуҗаләхра пәта сапма та пултаратә.

– Хәвәртрах ялти сурта туса пәтерес килет. Турри пулашсан, хамәр тәрашсан еҗе вәсәлтәрех. Унта вара Ача сурчә уҗас тәлләвлә. Тәләх турата пәр тәвве пуҗтарса кирлә пек воспитани парса пурнаҗ сүлә сине тәрәс-тәкел кәларма емәтленетәп. Пәтәм еҗе пәрахса сав ачасемпе ялта пурәнәп. Вәсенчен пәри техникәна әнланакан арсын ача пулсан сав тери лайәх. Мотоблок илсе парәп, вильәх-чәрләх усрас пулсан утти-уламане турттарма техника кирлә-сәке. Вай ситерсен вара пахча сиеҗсене сүтләх валли те хатәрләпәр. Сәр еҗсәпе, ял сывләшәпе пурәнәс килет. Чунтанах. Кәсәл тәләха юлнә арсын ачапа хәр ачана усрава илес шухәш пурчә. Анчах тәванәсем хәйсем патне илсе кайрәс, – тет Канаш районәнчи Карәклә шул директорә Валентина Георгиевна Михайлова.

...Валентина Георгиевна тәрлә апат-сиеҗсә янтәлама юратнәран, паян та, вырсарни кун ачисем вәраниченех какайпа купәста кукәлә кәмакана хыврә.

– Ане, эсә пире ытлашшипех иртәхтеретән капла. Каҗни канмалли кунра сапла сисен мәнтәрлансах кайәпәр. Аләкран та кәреймәпәр те, тухаймәпәр та. Чим, апан ачисем те эсә пәсәрнә кукәле юратаҗсә. Кайәпәр-и паян вәсем патне хәнана? – терәс хәр ачасем сәтел хушшине тулли кәмәлпа вырнаҗнә май. – Сүркуннене те ситрәмәр вәт, ане! Ак каллех яла вәсәтәрәпәр. Сухан, кишәр, сәр улми, купәста, помидор – йәлт пулә пирән пахчара! Йәвасенчен сәмарта пуҗтарәпәр та, паянхи пек кукәль пәсәрсе сәтел хушшине ларәпәр. Сук, пүртре мар, атте ерчәтнә сад пахчинче. Вәл лартнә йивәҗсене ыраләхәпе киленнә май, апачә тата та тутләрах пулә.

– Асун пурнаҗсә ир татәлчә сав. Тарән суран нихәсан та вай илеес сук ентә, нихәсан та. Кирек аҗта пырса перәнсен те – унән алли туңә япаласем. Мән тәвас тетән, шәпаран иртеймән, – асән сывларә Валентина Георгиевна сав вәхәтра.

Пәр самант асли те, кәсәнисем те сәвара шыв сывнә пек шәп тәчәс. Пәри те сәмаңх чәнмерә.

– Ане, каҗар. Сана хурлантарас теменчә, – терәс те ачисем амәшән чәркуҗсийә сине пусәсене хуҗәс.

Валентина Георгиевна вәсен сүсәсене ләпкән ачалларә. «Ах, ачасемпе сав тери лайәх. Усрав пепкесем те мана хәйсен амәшә пекех юратса йышәнасса шансах тәратәп», – тесе шухәшларә вәл саплипех тәпренчәкәсен кәпәшка сүсәсене аллипе сәртәннә май.

Элиза ВАЛАНС

Илем тёнчи тэпренчөкө

Џут тёнче мёнле тессемпе ҫиҫесси, мёнле ҫемёсемпе кёвёленисси ҫынран килет. Куҫма Прутков калашле: «Телейлө пулас тетён-и – пул апла!» Чәнлӑхран пӑранас мар: чунпа ватӑ яшсемпе хёрсем те туллиех пурнӑҫра. Чун мёнле аталаннине вара шулта лайӑх вёренсе «5» паллӑсем илнипе ҫеҫ виҫеймён те хаклаймӑн. Темле каласан та, чун ҫут тёнчере хӑй ҫавӑрнӑ йӑвара пурӑнать. Йӑва ҫавӑрасси вара мён ачаран тытӑнать.

Кӱкеҫри лицейра вёренекен Диана Петрова вёренӱре ыттисене тёллех катартакан хёр-упраҫ. Хёр пёрчи лицее 1-мёш класа пынӑранпах вёрентекенсем пёр ўркенмесёр 10 ҫул ёнтё кашни кун унӑн ёҫё-хёлёнче пёчёк ҫитменлӑх, кӑлтӑк тавраш та пулин шыраҫҫё. Усси ҫук. Ҫавӑнпа тӑрӑшса вёрентни те «харама кайнӑн» суя туйӑм канӑҫ-сӑрлантарать хисеплӑ вёрентекенсене. Ҫивёч тӑнлӑ хёр уроксенче тимлӑ, ҫёнё темӑсене ҫӑмӑллӑн ӑса хывать. Нимёнле ёҫ те апратмасть ӑна. Районти конкурс-олимпиадара та питё хастар, кашни ҫулах ҫёнтерӱҫё е призер. Кӑҫалхи вёренӱ ҫулёнче химипе 1-мёш ыраӑна, литературӑпа, математикапа, физикапа, тӑван ен культурипе 2-мёш ыраӑнсене, ыраҫ тата ҫаваш ҫёлхисемпе 3-мёш ыраӑнсене тивёҫрӑ вӑл. Наукӑпа практика тёпчевёсенче те палӑрнӑ Толиккасси пики. Районти «Excelsior» конференцийёсенче виҫём ҫул тата пёлтёр 2-мёш ыраӑна тухнӑ. 2012 ҫулта «Шырав» наукӑпа практика конференцийёнче унӑн «Ҫурҫёр эреш-ҫыраёвё» ёҫне 2-мёш ыраӑнпа хакланӑ.

Шел, кашни ҫамраӑ хӑйсен ратнин кун-ҫулёпе, тӑвансен йышёпе, тӑван ял историйёпе ытла кӑҫӑкланмасть. Паянхи кулӑш – ыранхи йӱҫё чӑнлӑх: нумаи ача-пӑчана компьютер пулсан атте-анне пит кирлех те мар. Михаил Лермонтов пек: «Хуйхӑрса сӑнатӑп ӑрава – пуласлӑхё те пушӑ, те хура», – тесе шалт аптраса ўкме иртерех-ха. Тем те пёлме юратакан Диана Шупашкар районё 85 ҫул тултарнине ҫысласа ирттернӑ «Манӑн ял историйё» хӑтлав (презентаци) конференцийёнче те 2-мёш ыраӑна тивёҫрӑ – тёнче пётмест.

Наци культурин «Тулӑх хёлхемё» фестивалён картинче ирттерекен районти «Ҫӑлтӑрҫӑк» тупӑшу-вайӑра Диана кашни ҫулах ҫёнтерӱҫё. «Ҫаваш ҫёкёҫё – пурне те май килекен ҫёлхе пёлёвё» республикари конкурсра та чи малти пулнӑ вӑл. Спиридон Михайлов-Яндуш ҫуралнӑранпа 190

ҫул ҫитнине паллӑ туса ирттернӑ республикари интернет-олимпиадара 3-мёш ыраӑн йышӑннӑ.

Пётём тёнчери тата Пётём Раҫҫейри ӑмартусенче те хастар хёр-упраҫ. «Кенгуру», «Британи бульдогё», «Ыраҫ упа ҫури – пурне те май килекен ҫёлхе пёлёвё», «Инфопёлӱҫё» конкурс-вайӑсенче те ўсёмсемпе палӑрнӑ. Ытарлӑн каласан, ҫыс-хёсметлӑх списокё сурпан тӑршшӑ. Тён, вӑрӑмрах та пуль. Ёненмесен – пёр ўркенмесёр Кӱкеҫри лицейра кайса тёрёслеме пултаратӑр!

Ҫакнашкал хастар пикесем тавра ҫавра ҫилле ҫавраӑна тӑраты те ёнтё иккёмёш тӑван килён пурнӑҫё. Вёсене обществӑллӑ ёҫсемпе кӱлсе лартмасан – хёвел тухӑҫран мар, анӑҫран тухасса шулти кашни вёрентекен ӑнланать. Хёвел тытӑмён йёркеллӑ шайлашӑвё, Ҫёр ҫӑмӑрӑ чип-чиперех ҫавраӑнни астрономи саккунёсенчен кӑна мар, ытларах Диана пек маттурсем тӑрӑшинчен килет. 70-мёш ҫулсенче ҫакна Поляр унки леш енчи шура упасем туса пыраҫҫё тесе тёшмёртнине вара – Ҫёр тёнёлне ҫавӑракан упасен юри хитре пулсан та – наука паян ҫилет! Тёнче услӑхён яваплӑхне ӑнланакан Диана 5-мёш класранпах лицейри Вёренекенсен канашёнче. Шулта хӑй ертӱслӑхён лидерӑ вӑл. Район слечёсене те хутшӑнать. Шаннӑ ёҫе чунтан тӑрӑшса пурнӑҫлакана ёҫсёр лартма камӑн хӑюлӑх ҫитет? Дианӑна ҫёнёрен те ҫёнё ёҫ тупса пама ўркенекен ҫуралман-ха хальлӑхе. Урок тулашёнчи ёҫсене вӑй тата пултарулаӑх ҫитнӑ таран хутшӑнма яланах хӑпӑл хёр-упраҫ. Лицейри хӑй ертӱслӑхён ачисен хастарлаӑхне шута илсе ирттернӑ рейтингра Диана Петрова 1-мёш ыраӑн тивёҫнишён хитре сӑн-сӑпатлӑ «Самант» пёрре те тёлёнмест (журнал тусёсем те ним тёлёнмесёр, пикене ал ҫупса саламлаҫҫё ҫак ыраӑна вуласа ҫитсен: маттур, Диана!).

«Пулӑшу», «Кану» центрёсенче тӑрӑшнӑ Дианӑна шӑпа шеллемест: кӑҫалхи вёренӱ ҫулёнче вӑл «Пресс-центрта» пултарулаӑхне тёрёслет те кӑмӑлне тупатты. Волонтерсен ушкӑнёнче те тӑрӑшаты вӑл. Тёрлӑ класра тренинг мелёпе занятисем йёркелет, чир-чёр профилактикине те ирттерет. «Табаксӑр Раҫҫей» акцие хутшӑнать.

Юра-ташӑ тёнчинче те палӑрнӑ Диана. «Кӑмӑл» ташӑ студине, вокал кружокне ҫӱренӑ. Районти «Янӑра, юрӑ!» конкурсра лицей ҫысне квартетӑн юрласа янравлӑн хӱтёленӑ – 1-мёш тата 2-мёш ыраӑнсем. «Ташӑ вут хыппи» ушкӑнра ташласа вара 1-мёш ыраӑн! Илемлӑ литература тёнчинче ҫул ҫӱреме кӑмӑллать романтика туйӑмёллӑ пики. Унӑн чи килёшекен ҫыравҫи – Владислав Крапивин. Писателён ҫёнё кёнеки тухсанах Интернетпа ҫыраӑнса илет ӑна.

Тёссен пӑшӑлтатӑвне илтет хёр-упраҫ. Гуашь, акварель ҫёлхине те пёлсе ҫитнӑ. Чунра мён пуррине ўкерчёкре сӑнарлама тӑрӑшаты. Селём тёнчен ҫутисене шыраты. Хӑйёне пӱлёмне тёнче услӑхён пёчёк тёрёрё ыраӑннех лартнӑ ёнтё. Вёҫме пёлмен ҫын ҫук Дианӑн ўнер тёнчинче. Юлашки вӑхӑтра фотоаппарат кётречӑ тыткӑнланӑ ӑна. Ҫут ҫанталӑкӑн асамлӑ саманчёсене, пулма пултарайман чӑнлӑх илемне ўкерсе илесси-ёлкёресси – чӑн-чӑн телей. Сӑн ўкерчёкре ўсен-тӑрансем те сана куҫ хёссе йӑл кулаҫҫё, ырлӑх-сывлӑх сунса саламлаҫҫё. Ҫут тёнче ёмёт тёнчинчен те хитре.

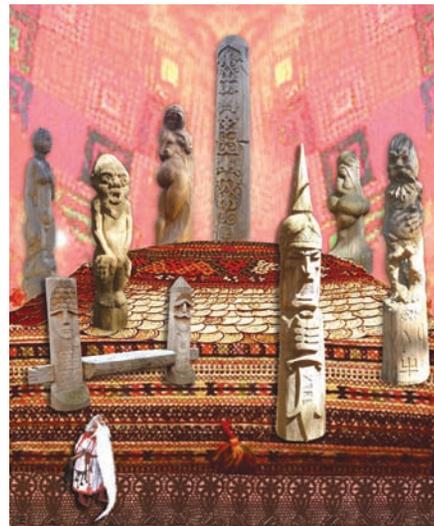
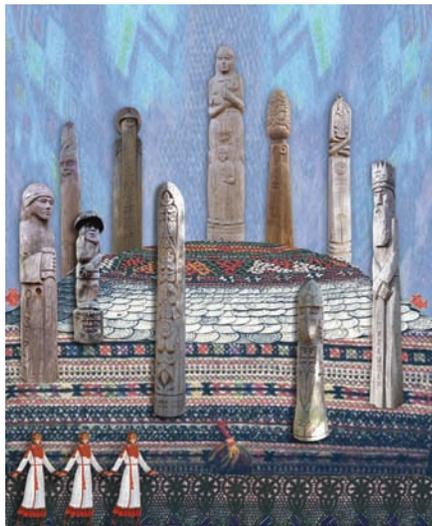
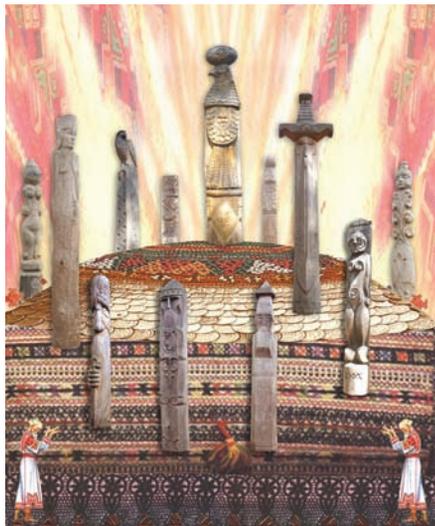
Сӑпайлӑ та кӑштах вӑтанчӑк Диана Петроваӑна телей ҫунар, туссем!

Владимир СТЕПАНОВ

Самаллах Төкөрө

«Самантән» пөлтөрхи 11-мөш каларамәнче «Савар» этнокультура паркёпе паллаштарма шантарнәччө эпир. Иртнипе малашлах чиккин асамла-ытарла кетесө вәл. Ёмөр-ёмөр симёс хырсен айёнче пин суллахсен сүлне васкамасәр йёрлесе тухма пулать, чаваш халәх культурин тёнчине мар, этемлөх музейне ситсе курнә туйампа уйрәлатән паркпа, татах та килсе куратәп тесе төв таватән.

«Савар» этнокультура паркән үкерчөклө картти: Ылтән ту, Көмөл ту, Пәхәр ту. Карттәри юпа-палаксене паркра курсан – хавәр хәш тавё сичнине пөлетөр.

Чаваш тәнчи... XXI ёмөр ытканәвне пит пәхәнмасть вәл. Сут тәнчепе киленсе васкамасәр утма кәмәллать. Утам хысқан утамра шухәш саварать. Мён ытла васкасси? Чәнләхпа төрөслөх ниҳәсан та улшәнмаçсө, хакне уләштармаçсө. Васкаттараканни, хетёртекенни апла – вәхәтләх япалаш кәна, чуна астарма юри тунә ултав. Иртнө саманасенче те уланә сакнашкал тәвәлсем. Несөлсем ун чух пуçне сүхатман, тәнчерен юлас мар тесе чунне сутман. Малашлахри сил-тәвәлсенче таван тәхәмсем мөнле пурәнасси вара паян пиртен килет. Чәнахах та пирән – чавашсен – тәхәмөсем пулөс-ши вөсем?

Чун төрекө, наци мәнасләхө, юн чөнөвө чылай чух хамәр шухәшламам та, усәмлатман та, шута илмен те әс-куравсем сичне никөсленеçсө. Чәнах та, чавашләх лавне туртакан урхамах – таван чөлхе. Чөп-чөр кәпәка үксө лав туртакан урхамаха кантарса илес, әна чун сөткенөпе шаварас, әс-тән симөсөпе сайлас тесе вара хәш чух шухәшламастпәр та. Лаши үксө вилсен сөс әса көрөтпөр пулмалла. Чун сөткенөн сәлөсене тан-таптарса тәма, әс-тән симөсөсене ситөттерме вара уйрәм хәтлә көтрет пахча кирлө. Сәрт леш енчи Китайра мөн сөм авалтан әсчахсен паркөсене хәтланә. Хәйне хисөплекен темле халәх та, таван сөрөнчен те шывөнчен аяккаланма тытәннине сиссе илсен, этнокультура ытар паркөсене никөслет. Этнографи музейөсөнче мар (вөсем те ылтән-көмөл сәваптәшсем) – этнокультура паркөсен шухәш төнчийө витөр малашләха әнланма тәрәшаçсө сынсем.

Шупашкарта этнокультура паркне никөслеме тытәннин сүхалө пөр вунә сүхрәм та үсрө пуль. Төллөвөн әнләшө чикөсөр, шухәш тарәнләхө төпсөр пулнине әнлани пөтерет пулмалла: вөсөрлөхе әнсәрлатма май сук.

Чаваш Енре этнокультура паркө сук тени төрөс мар-ха. Пур вәл – «Чаваш Ен» санатори сүмөнче. Әна 1993 сүлта Николай Балтаев скульптор тата үнерсө сине тәнипе никө сленө. «Савар» парк 7 гектара яхән лаптәк йышәнәт, 130 ытла юпа-палак ларать унта. Чаваш мифөсөнчи, халап-юмахри сәнарсене каләпланә үнер әстисем, халәх паттәрөсене те манса кайман. «Аттил хөсө» юпа-палаках илер. Вәл аслә каган-Европа патши Аттила сәнарөсөр пуçне мөнле кәна әнләша пөрлештермест, мөнле кәна халәха чыс тумасть.

Юмах-халап хевти калама сук пысәк та пөлтөрөшлө. Ташти джунглири йәхсен сөс мар, темле малкай халәх историне илес пулсасән та унән никөсөнче миф-халап ыртать. Никөслө мифсем сүхалсан – халәхө те пөтет. Пөчөк ачасене ашшө-амәшшө, аслашшө-кукамәшшө юмах-халап каласа үстерет. Миф-хавха сүт сәнталәка, сүт төнчене әнланма пуләшнисөр, пурнәсра мөн кирлине

хәнәхтарнисёр пусне сынна таван халәх тәпреңчәкә пек туйма, халәхпа пёр йышра пурәнма вөрентет. Кайран, үссе ситәнсе җемье җаварсан җын каллах миф-халап тәнчине тавранат, пурнаҗ опытни юмах каласа ачисен, манукәсен ашне хывать. Хай те миф-хавхасене җенә шайра туйса аңланат. Мифологи – халәх чунән сәткенә. Унсәрән наци хай тәнләхә аталанаймасть. Җапла пына пурнаҗ, халә вара?

«Савар» этнокультура паркә миф-хавха хевтине, наци хай тәнләхне те шута илет, сәмахләх сәнарләхне те мала хурат – үнер фантазине аталантарат. Шавлә-сөрәмлә Шупашкартан тухса, анлә Атәл урлә қаҗса хәш самантра ахәр саманаран ыгарлә кәтрет патшаләхне лекме пулниех чунә сунат хушат. Темле социаллә җил-тәвәлә та нимән ыранне хуман, тәнче урләх кәввине җеҗ тимлекен юпа-паләксем патәнче тәнче курәм та улшәнат – ан тив вәхәтләха, пурнаҗсра санран асли те әмәрхи пуррине туйса илни те – чун әмелә. «Чаваш Ен» санаторин рекреаци лаҗси-пәлтәрә те куҗа ывәнтарма пәрахат. Канакансем кәвайт чәртсе шашләк пәсерни те чаваш туррине, турә таврашне, паттәрсене асанса чүк тунә евәрех туйәнат. Кам пулса курна «Саварта» – җакәнпа киләшет. Шел, республикара чылайәшә илтмен те этнокультура паркә җинчен.

Парк тытамә мифологипе җыхәннә. Вәл виҗе ту – Ылтән ту, Кәмәл ту, Пәхәр ту җинче ырнаҗнә. Ылтән ту җине хәпарма малтан тәпсәр Ахрат җырми урлә қаҗса Ылтән ту Ашшә тата Амәшә ирәк панипе

Амәрткайәк-сыхлавҗә патәнчен иртмелле: виҗе хапха витәр тухмалла. Ылтән ту – чаваш туррисен, җүлти тәнчери аслә та хәватлә несәл-ватәсен тәнчи. Вәсен ирәкәпе әтем тәнчене чаваш пулса килнә, вәсен әс-тәнән вәҗсәрләхне пуҗа хывма шәпа телей панә.

Кәмәл ту – җут тәнче хәвачәсен, таван халәх кун-сүләнче тарән йәр хәварнә җынсен тәнчи. Чаваш пулса пурәнма пуләшакансенчен пил-сәвап ыйтмалла кунта.

Пәхәр ту – аялти тәнчепе җыхәннә. Ырә-усал сусәсен (суцность), сывләшсен, ясарләхпа тәшмәш курәнәшәсен тәнчи ку. Тәнчере пурте пур – шурри-хури те, тәсли те, ырри те, усалли те. Тимлән сәна юпа-паләксене: ытла юратса тинкермест-и сана усал сывләш сәнарә е хәв питә савәнса сәнамастән-и усал сусәна? Кунта пур җерте те вәрттәнләх...

Юрату йывәҗә

Этнокультура паркән анләшә пысәкланни те савәнтарат. җут тәнче юрату җинче тытәнса тәрәт. Арҗынпа хәрарәм юратвне пула җуралатпәр пурнаҗа. Әтем кун-сүләнче юрату – чән-чән асам. Пәр-пәрне савакан чәресен вәрман сукмакәпе юрату тәнчине кайса курмаллах. Җемье пурнаҗә йәләхтарса җитернисемшән те асамлә терапи ыранне пулә вәл. Ама турә – тәнче урләхне тытса тәракан җут тәнче Амәшән сәмахне илтеәтәр-и? «Савар» паркән җенә, каләпланса җеҗ пыракан «Юрату сукмакәпе» утса тухәр та – тәрәслесе пәхәр хәвәра.

Владимир СТЕПАНОВ

Пёр чаранми!

Ачасен пултарулахёпе үнерён Пётём тёнчери «Чунга-чанга» фестивалён ячэ сумлә. Аслә уяв асамси – президентчэ – Юрий Энтин хай мёне тәрать! Эпир ачаләхра унән сәввисемпе сырнә юрәсен ашшипе ситәннә, пирён мәнкусем те сав юрәсенех юрлөс. Фестивалён пөлтөрхи ярәмне Раçсейри 17 регионран, тёнчери 15 сёр-шывран хутшәнчэс – пурэ 30 пине яхән ача. Пөлтөр сүлтәләк вёсөнче Мускав обласёнчи Клин хулинче фестивалён Пётём Раçсейри конкурсэ вёсленчэ. Чәваш Енрен те пултарулла ачасем хутшәнчэс сав тупашәва.

Паллашәр: Канашри 5-мөш шулти «Нон-стоп» дуэт. Вут та пәрәс хөр-ураш: Юлия Петрова тата Кристина Александрова. Ертүси – музыка учителә Наталия Демина. Шулта 17 сүл ёслет, кунён-сёрён ачасемпе. Вёсем телёнтернә те ёнтә Клинра «Чунга-чанга» халәхне тата юри членёсене.

Пётём Раçсейри тупашәван аслә турсем сәмрәк талантсем әсталәхне «Аслә үсөмри ушкән – 14-18 сүлсенчисем» номинацие 1-мөш вырәнпа паләртнә. 1-мөш степенлә диплома пөрлех «Нон-стоп» дуэта Раçсейён вёренүпе наука министрствин пултарулла сәмрәксене хавхалантаракан Патшаләх премие илме тәрәтнә. Юрәсемёпе чуна тухатлакан хёрсене сәмах парар.

– Эпё – Юлия Петрова. Юрлама ача садёнчех тытәннә. Ун чухнех: «Шанәс паракан хөр ача», – тесе калатчөс. Шула кайсан та турсе сцена сине тухнә. Музыкана вёрен-текенге эпир хула тата республика шайёнчи конкурсене хатёрленеттёмөр. Шулта нихәш мероприятия те эпё хутшәнмасәр иртмен. 2011 сүлта Канашри 5-мөш шула вёренме кусрәм (унччен 9-мөшёнче әс пухнә). Манән юратнә юрәссем тата ушкәнсем: Алина Варна, «Елка», «Время и стекло», Иван Дорн, Макс Корт, «Evanescence», Adele, Demi Lovato, «ABBA», Medina. Юрлама кәна мар, кёнеке вулама та юрататәп. Чи кәмәллакан кёнеке – Сюзен Коллинзән «Высә вайәсем» трилоги. Пушә вәхәта тусемпе, шәлләмпа ирттеретәп. Пурнәсра чөрө те хастар пулмалла. Амәртусене, олимпиадәсене хутшәнәтәп. Апат-симёс пёсөрме те үркенместәп. Манән юратнә апат – Украина борщә тата Ватам Ази пловё.

– Эпё вара Кристина Александрова. Садикра чухнех юрә пусараканниччө, такмаксем те калаттәм, вокал амәртәвёсене те хутшәнәттәм. 1-мөш класранпах шул хорне сүрөнө, пёччен те юрланә, чәваш юрисене те

шәрантарнә. Шулта мероприятисене яланах хутшәнәтәп, хула тата республика конкурсёсене те пулатәп.

Наталия Евгеньевна пире Юльәпа иксёмөрөн пултарулаха мала хунәран – «Нон-стоп» дуэт йёркелерё. Анәслә пулса тухрө. Пөлтөр эпир республикәри «Чәваш ахах-мерченё» конкурсра мала тухрәмәр. Сәван хыссән «Чунга-чанга» фестивалён гала-концертне чёнчөс. Пирён пултарулаха фестиваль президентчө Юрий Энтин пысәка хурса хакларё.

– Сәмрәксен Патшаләх премине илме тәрәтни – пысәк чыс!

– Премие илме тәрәтас шухәш «Авалхи карман-килтө» («В старинном замке») юрәпа сыхәннә. Петр Чайковский кёввипе Юрий Энтин сәвә сырнә, сәвна юрларәмәр. Пирён пултарулаха хаклакансем профессионаллә әсталәхшән премие илме тәрәтма сёнчөс.

Манән юратнә юрәссемпе ушкәнсем: Алина Варна, Типшөм Сашук, Алина Выйгетова, «Елка», «Время и Стекло», Иван Дорн, Макс Корт, «Пара Нормальных», Adele, Pentatonic, «ABBA».

Ташлама, баксетболла выляма юрататәп. Вулама, апат пёсөрме те кәмәллатәп. Төрлө конкурса, мероприятие хавсапах хутшәнәтәп. Юльәпа иксёмөр шулта е хулари Культура керменёнче иртекен уявсене тәтәшах ертсе пыратпәр.

«Нон-стоп» дуэтән пултарулаш шайне, профессионаллә әсталәхне вут та пәрәс пикесене Пекина чённи те уссән кәтартатә. Китай Халәх Республикинче сәмрәксен фестивалё иртмелле, 35 сёр-шывран пустарәнәссё яшсемпе хёрсем. Китайра та хайсен пултарулахне тивёслён кәтартма пултарасса иккёленмөссё Юльәпа Кристина. Инсёт хёвел тухәс сүлне кайса килме вара пёр хаклә чәрмав пур: нухратсә – спонсор – кирлө. Анланмалла, инсёт вёсөвлө «Boeing-777» аэробус висё хут сиччөпе чәваш чунне сывәх пулин те – Пекина ахаль лартса каймасть. Канаш хули ыра кәмәллә сынсемпе пуян иккенне шанәссё-ха «нон-стопсем».

Йёркеллех пулатә! «Самант» хастар та хавханулла пикесене пысәк ситёнүсем, манәсми сөнтерүсем сунатә!

Олеся ВОИ

Сән үкерчөксене: «Нон-стоп» дуэт: сулахайри – Юлия, сылтәмри – Кристина. Юрий Энтин та чәвашла юрласа яратә пулы!

Чӑваш студенчӑсем — Турцире, е Чӑваш чӑлхине унта та пӑлӑсӑ

Самраклӑх тени вӑшт! кӑна иртсе каякан телейлӗ вӑхӑт пулнине аслӑрах ӑрурисем шахвӑртнӑ тӑрӑх пурте пӑлетпӑр ӑнтӑ. Анчах мӑн кӑна туса ӑлкӑрмелле мар ҫак кӑске вӑхӑтра: нумай вуласа тавра курӑма ӑстермелле, чуна килӑшекен лайӑх профессии шыраса тупмалла, аслӑ пӑлӑ илмелле, тӑнче курма та ӑлкӑрмелле... Студент пулса курсан ҫеҫ яш ӑмӑр сӑтекне туллин тутанса кураятӑн текен каларӑш та пур тата. Мӑншӑн ҫапла шак хуни пирки вара кашниех тӑплӑн шухӑшласа пӑхнӑ-ши-ха? Чӑнах та, паянхи кун студент пулса тӑнӑ яш-хӑрӑн самраӑк ӑмӑре тулли те усӑллӑ ирттерме пӑтӑм майсем пур темелле. Ан ӑркен кӑна. Тӑслӑх илме вара аякка каймалла мар.

Иртнӑ сул ҫӑкпе раштав уйӑхӑсенче Турцире Тӑрӑк халӑх самраӑкӑсен конференцийӑ иртӑр. Тӑрлӑ кӑтесрен (Азербайджан, Гагаузи, Казахстан, Туркменистан, Раҫҫейри Тува, Якут, Тутар, Чӑваш республикисенчен) килнӑ студентсем, аспирантсем тата вӑрентекенсем хутшӑнчӑс унта. Чӑваш Ӑнрен конференци ӑсне хутшӑнма И.Н.Ульянов ячӑллӑ Чӑваш патшалӑх университетӑн вырӑс тата чӑваш филологийӑе журналистика факультетӑн чӑваш уйрӑмӑнче вӑреникен студентсем Кристина Гаврилова-па Наталия Иванова тата И.Я.Яковлев ячӑллӑ Чӑваш патшалӑх педагогика университетӑн аспирантки Светлана Поликарпова тивӑсрӑс.

Наталия Иванова «Самант» тусӑсене ют ҫӑр-шывра пулса курнӑ хыҫҫӑнхи шухӑш-туйӑмӑе паллаштарма кӑмӑл турӑ.

– Эпир, чӑваш студентсем, Турцие ыттисенчен маларах ҫитнӑчӑ. Пире питӑ хапӑлласа кӑтсе илчӑс. Те ҫапла кӑмӑллӑ йышӑнӑран ҫыннисем ют пулни сисӑнмерӑ те темелле. Анкарана вӑссе ҫитсенех эпир самраӑксен ертӑҫипе – Метин Бейпе паллашрӑмӑр. Унпа каласнӑ хыҫҫӑн пире хӑна ҫуртне вырнаштарчӑс, сайларӑс. Тӑпӑр кунне Казахстанпа Туркменистан студентсем те килсе ҫитрӑс. Эпир вӑсемпе паллашрӑмӑр, туслашсах кайрӑмӑр. Кайран вара ытти студентпа пӑрле автобуста Ескишехир хулине сул тытрӑмӑр.

Ескишехир – Турцири чи илемлӑ хуласенчен пӑри. Ҫак хула пире, тӑрӑк халӑхӑсене, пурне те пӑрлештерчӑ те ӑнтӑ. Кунта Самраӑксен конференцийӑ иртӑр. Ҫак кунах эпир пуштарӑннӑ хӑнасемпе Турцири Самраӑксен тата спорт пушларӑнне Саат Кылычпа тӑл пултӑмӑр. Кашни хӑна хӑйӑнне паллаштарнӑ май ӑстан килнине те каларӑ. Пурте пӑр-пӑрне тӑван тӑрӑхран илсе килнӑ сувенирсем парнелерӑс. Ҫапла вара эпир пӑр-пӑринпе паллашса пӑр семьери пек пурӑнма пушларӑмӑр.

Конференци виҫӑ куна ҫеҫ тӑсӑлчӑ пулин те ӑмӑрех асра юлмалли самантсем пулчӑс вӑсем. Хамӑрӑн чӑваш кӑпине тӑхӑнса хӑнасене халӑхӑмӑрӑн илемӑе паллаштарни вара пирӑншӑн чи пӑлтерӑшли пулчӑ пулӑ. Пирӑн тӑрӑллӑ-ӑрешлӑ ҫи-пуса пӑхса ытараймарӑс, тӑлӑнмеллих тӑлӑнчӑс! Асра юлмалӑх пурте пирӑнне сӑн ӑкерӑнчӑс.

Конференци пынӑ вӑхӑтра пире Гази университетӑн профессорӑ Туран Гювен, Сауле Юсупова кушаруҫӑ тата Альпер Альп питӑ нумай пулӑшрӑс. Конференцире пӑтӑмпе 200-300 сын хутшӑнчӑ. Кунта пирӑнсӑр пушне Турци студентсем те докладсем турӑс, килнӑ хӑнасене пурне те хисеп хучӑсемпе тивӑсрӑс.

Самраӑксен ертӑҫи Метин Бей ертсе пынипе хӑнасем турккӑ ҫӑр-шывӑнчи тӑрлӑ палла вырӑнсенче пулса курчӑс: Коньяри Мевляна ячӑе хисепленекен храмра, Анат-Кабирта. Паллах, историре палла йӑр хӑварнӑ ҫак вырӑнсем пирӑнте те ҫӑнӑрен те ҫӑнӑ туйӑмсем ҫуратрӑс...

Конференци вӑсленнӑ хыҫҫӑн туссемпе сыв пуллашма вӑхӑт ҫитрӑ. Ҫапах та эпир Турци Республикисе турӑх

уйрӑлса каймарӑмӑр-ха. Пире чӑвашсен ҫывӑх юлташӑ Бюлент Байрам хӑйӑн патне хӑнана ҫӑнчӑ. Вӑл Чӑваш Республикисе темӑе сул пурӑнса чӑвашла питӑ лайӑх каласма вӑренинӑ. Пирӑнне те вӑл чӑвашла кӑна хутшӑнчӑ. Бюлент Байрам пире хӑй ӑслекен Тракия (Trakya University) университетне ҫӑнчӑ, унта вӑреникен студентсемпе паллаштарчӑ. Кунтах тӑпӑр тюрколог, чӑвашла аван пӑлекен профессор Огузхан Дурмуш (Oguzhan Durmuş) та ӑслет иккен, вӑл та пирӑн тӑван чӑлхене кӑсӑклансах тӑпчет. Огузхан пирӑнтен чӑваш халӑхӑн пурнӑҫӑе ҫырулӑхӑ пирки те ҫылай ыйтса пӑлчӑ. Тӑван ҫӑр-шывран аякра та чӑваш чӑлхисе ҫапла ҫӑмӑллӑнах хутшӑнма май пурри пирӑншӑн, чӑваш уйрӑмӑнче вӑреникен студентсемшӑн, ҫӑннипех савӑнӑҫ пулчӑ. Хамӑр патӑмӑрта хӑш-пӑр пуштарсем «чӑваш чӑлхи Канашран иртсен кирлӑ мар» тени пӑртте турре тухмарӑ. Пирӑн чӑлхемӑр турккӑ ҫӑрӑнче хисеплӑ чӑлхесен шутӑнче иккен, ӑна пысӑк универстетсенче ӑслесе пурӑнакан профессорсем те пӑлни пире пушшех хавхалану кӑчӑ.

Ҫапла Турцире пулнӑ вӑхӑт сисӑнмесӑрех иртсе кайрӑ. Тӑван кӑтесе таврӑнсан та турккӑ ҫӑр-шывӑнче мӑн курни-пӑлни ниһсан та асран тухмӑ. Студентсем унта тӑлӑвсӑрех кайса курма пултарни, пӑрремӑшӑнчен, эпир Чӑваш патшалӑх университетӑн чӑваш уйрӑмӑнче вӑреникен студентсем пулнине те, иккӑмӑшӑнчен – пирӑн пулас профессисе те («Ют ҫӑр-шыв филологийӑ» профиле алла илетпӑр) тачӑ ҫыхӑннӑ. Ҫавна май тӑван аслӑ шулӑмӑра та пӑтӑм чунтан тав сӑмахӑ калас килет.

Елена ЧЕКУШКИНА, Наталия ИВАНОВА

Хёрарӑм пӑлхавӑ

1918 сӑлта Атӑлсири Саратовра пулса иртнӑ хёрарӑм пӑлхавӑн историне калама пуҫӑничен юратнӑ Чӑваш Енӑн хастар пике-арӑмӑсенех аса илер. Юлашки сӑлсенче Интернетра Шупашкар хыпарӑсене пӑхкаланӑ май пирӑн шӑкӑр хуламӑршӑн «ҫав тери штатлӑ» ӑҫ-пуҫ асӑрхарӑм. Пӑр-пӑр ҫамрӑк чиперкке полици (малтан – милици) ӑҫчене тапӑнса ӑна ҫыртса илсе кӑрентерни е сывлӑхне сиен кӑни – Шупашкаршӑн питӑ йӑркеллӑ те хӑнӑхнӑ пулӑм! Хӑйне хӑй хисеплемен хёр-упраҫ ҫеҫ полици ӑҫчене чун юратнӑ хуламӑрта йытӑ пек туласа тӑкма хальлӑхе хатӑрех мар. Йӑрке хураллакансемшӑн Шупашкар хёрӑсем ҫӑрле уйрӑмах хӑрушӑ: тухатмӑш-ҫаврӑнмӑшсенчен кая мар – ни хӑш енчен те махӑӑ памаҫҫӑ.

Тепӑр ӑҫ-пуҫ та аса килет. Тӑнчен чи аслӑ кӑвапинче – Чӑваш Республикинчех пулса иртнӑ вӑл. Ҫӑварни пуҫлансан ҪҫХПИ (ГИБДД) ӑҫченӑсем пӑр яла пырса ҫитеҫҫӑ. Чӑваш арҫынӑ камне хӑвӑрах ӑнланатӑр. Кӑштах пӑсехи-киккирикне хӑртмесен вӑл: юрлама – хӑлхи илтмен нимуй, ташлама – икӑ урасӑр инвалид. Персе ҫитеҫҫӑ те ҪҫХПИ ӑҫченӑсем ҫав яла – кунта вара чан сассиллӑ ҫӑварни юррипе чӑрече-кантӑка чанкӑртаттарса арҫынсем аслӑ урампа катачки чупаҫҫӑ. Сӑл ҫӑрев хӑрушсӑрлӑхӑн йӑрки хутӑ те хӑҫан та ҫирӑп! Сӑл ҫинче – лашапа пулсан та – эсӑ ҫӑреве хутшӑнакан. Ҫӑварни чупма кӑлнӑ лаша вара – транспорт хатӑрӑ. Лашуна суну-масарӑ Шупашкара илсе кайса штраф витине хупма пултараҫҫӑ. Хуҫи пырса иличчен, саккун тӑрӑх, арестленӑ лашана выҫса-типсе ан вилтӑр тесе ҪҫХПИ ӑҫченӑсем сӑлӑ парса ҫӑл шывӑпе шӑварса тӑма тивӑҫ.

Латинла каласан – *dura lex, sed lex* (саккун ҫат-хытӑ, анчах вӑл – саккун)! Катӑк ҫатми катачкире транспорт хатӑрне ӑсӑр пуҫпа тытса пыракансене сӑл хӑрушсӑрлӑхӑн ӑҫченӑсем шӑкӑрин пуҫтарса протокол ҫырма хуҫа кӑртеҫҫӑ. Урам варринче пӑр хушӑ тӑлӑха юлнӑ вӑхӑтлӑх хуҫах маткасем тӑнче тӑрӑсмарлӑхӑ чӑваш ялне те ҫитсе ҫапӑннине ӑнланса илеҫҫӑ те: «Хурах!» – кӑшкӑрса упӑшкисене илсе кӑнӑ ҫурта ҫара ал вӑҫҫӑн штурмлаҫҫӑ. Сӑл хӑрушсӑрлӑхӑн ӑҫченӑсене пакунӑ-ҫӑҫӑнчен лӑскаса, Греци мӑйӑрне пӑрре ҫыртса катакан шӑлӑсемпе туласа упӑшкисене «тыткӑнран» хӑтараҫҫӑ. Ҫавӑн пек вӑл – хёрарӑм пӑлхавӑ: ту ҫинчен анакан кӑрте тытса чарса пӑх-ха!

Саратовӑх – Сарӑ тӑвах – таврӑнар. 1918 нарӑс вӑҫӑнче хӑюллӑхӑе тӑлӑнтӑркен тата марксизмӑн революциллӑ вӑрентӑвне ытла та тарӑннӑн ӑнлантаракан «Хёрарӑмсене социализацилес пирки калакан Декрет» кун ҫути курать. Пуш уйӑхӑн пуҫламӑшӑнче хула майрисем таҫтан-муртан йӑтӑнса аннӑ документа хирӑҫ кар тӑраҫҫӑ. Анархистсем пурнӑҫа кӑртме шухӑшланӑ «Хёрарӑмсене социализацилес пирки калакан Декрет» намӑссӑрлӑхне ҫӑтма пӑр пӑрчӑ хал та юлманран намӑс-симӑс мӑнне манса кайман аслӑ анне Ева хёрӑсем асар-писер пӑлхав ҫӑклеҫҫӑ – «Анархистсен шӑрши-марши ан пултӑр!» – тесе кӑшкӑрса анархистсен клубне аркатса-ҫӑмӑрсе тӑкаҫҫӑ. Ҫакӑн хыҫҫӑн нумай та вӑхӑт иртмӑст – вӑрӑ-хурахсен темле ушкӑнӑ чей-хӑна хуҫине Михаил Уварова вӑлерет. Пуш уйӑхӑн 15-мӑшӑнче «Саратов Канашӑн хыпарӑсем» хаҫатра Уварова вӑрӑ-хурахсем мар, анархистсем вӑлернӑ текеп пӑчӑк заметка пичетленет. Тӑрӑслӑхшӑн ҫунакан анархистсем хула майрисем хӑйсен клубне ыт-ахальтен, ним ҫукранах аркатса тӑкнӑшӑн таврӑнӑ иккен чей-хӑна хуҫине. Ева аслӑ анне пикисене уртарса ярса пӑлхавӑ ҫӑкленӑ «Хёрарӑмсене социализацилес пирки калакан Декрета» анархистсен яҫӑе витӑнсе ҫыраканӑ шӑпах Михаил Уваров пулӑӑ имӑш.

Сарӑ ту хёрарӑмӑсене пӑлхавӑ ҫӑкленӑ документа – Декрета – хӑшӑсем сӑя, шухӑшласа кӑларни теҫҫӑ, теприсем чӑн документах тесе ӑнентереҫҫӑ. Ҫавӑнпа анархистсен

декретне пичетлесех парар. Мӑншӑн тесен темле шухӑш-курӑм та, усаллӑхне е умахлӑхне пӑхмасӑр, ҫынсен ӑс-тӑнне тыткӑнлама пултарать. Хаҫат-журналта, радио-куравӑшра темиҫе ӑрури тухатмӑшсем ҫынсене чир-чӑртен сиплетпӑр, тухатланинчен сывататпӑр тесе чӑнни – паян кун никама та тӑлӑнтӑрмест! Вӑсем сӑнекен вӑрӑ-сурусем вара юмахри асамҫӑсем пултарнинчен те хӑватлӑрах. Ҫамрӑк та илӑртӑллӑ калтун пикесе тӑнчене кутӑн ҫавӑрса хураҫи вӑсене мӑн чухлӑ укҫа панинчен ҫеҫ килет тесе куҫран пӑхса ӑнентереҫҫӑ. (Ҫакнашкалах намӑссӑрӑн суймаҫҫӑ пуль ӑнтӑ? Хӑрамалла!) Ҫапла вара, 1918 сӑл пуҫламӑшӑнче Сарӑ ту хёрарӑмӑсен ҫӑтӑмне пӑтернӑ документпа паллашӑр.

Рабочисен, хресченсен тата салтаксен депутатӑсен Кронштадтри Канашӑн йышӑнӑвӑсемпе килӑшӑллӑн Саратов хулинчи анархистсен ирӑклӑ ассоциациӑ хёрарӑм-семпе малашне харпӑрӑн усӑ кураҫине пӑтерме кӑларнӑ

ДЕКРЕТ

Ӓнлантарни.

Паян кунччен социаллӑ танмарлӑх тата саккунлӑ мӑшӑрлану буржуази хӑҫ-пӑшалӑ пулса тӑратӑ. Ҫавна пула ӑтемлӑхӑн хӑхӑм пайӑ буржуазин харпӑрлӑхӑнчен хӑтӑлаймаҫ, ҫакӑ вара ӑтемлӑх ратне малалла тӑрӑс те пӑлсе тӑсассине пӑсать. Ҫакнашкал ҫирӑп аргумент-сем ҫӑлрех аҫӑннӑ организацине ҫак декрета кӑларма хистерӑҫ.

1 §

1918 сӑлхи ҫу уйӑхӑн 1-мӑшӑнчен тытӑнса 17-32 сӑлхи хёрарӑмсемпе харпӑрӑн усӑ кураҫине пӑтермелле.

Асӑрхаттарни: хёрарӑмсен миҫе сӑлтине метрика ҫыравӑсемпе, паспортпа, сӑнран пӑхса, куртамӑшсем (свидетельсем) кӑтартнипе палӑртмалла.

2 §

Ҫак декретпа килӑшӑллӑн мӑн пур хёрарӑм харпӑрлӑх тыткӑнӑнчен хӑтӑлаҫҫӑ те халӑх пурлӑхӑ шултанма тытӑнаҫҫӑ.

3 §

Ҫак декрета пурнӑҫласси 5 ача ытларах ҫуратнӑ хёрарӑмсене тивмест.

4 §

Унчченхи упӑшкисен е хуҫисен арӑмӑсемпе черетсӑр усӑ кураҫ ирӑк сыхланса юлатӑ.

Асӑрхаттарни: унчченхи упӑшки ирӑклӑхе хирӑҫ тӑратӑ пулсан – ӑна хёрарӑмпа усӑ курма чармалла.

5 §

Уйӑрнӑ хёрарӑмсене пурне те валеҫсе парас ӑҫ ҫӑлрех аҫӑннӑ организаци йышӑнӑвӑе килӑшӑллӑн ҫак декрета пичетленӑ хыҫҫӑн 3 кун хушшинче Саратоври

анархистсен клубён аллине кушать. Халәха усә курма панә пур хәрарәмән та паләртнә адресла пырса хәйсем снчнен хыпарламалла.

6 §

Декрета мәнле пурнаҗа кертине тәрәслесе тәма хваттер комитетчәсене туса хуричнен граждасене хәйсене хушмалла.

Асәрхаттарни: сак йышәнәва пәхәнман хәрарәма асәрханә кашни гражданинән ун снчнен анархистсен клубне пәлтәрмәлле, саботажниңән ятне, ашшә ятне, хушаматне тата адресне кәтартмалла.

7 §

Кашни арсын эрнере 3 хутран ытла мар, 3 сехет таран, пәр хәрарәмпа – асәннә условисене пәхәнса усә курма пултарать.

8 §

Халәх пурләхән экземплярәпе усә курас шухәшлә кашни арсыннән фабрика-завод комитетчәнен, профессии союзчәнен е рабочисен, хресченсен тата салтаксен Канашчәнен ес снчнини пулнине сирәплетекен хут тәратмалла.

9 §

Еслекен кашни снчнән «Халәх әрәвә» фонда шалуран 9 % кусарса тәмалла.

Асәрхаттарни: укәсана Халәх власчәнен фабрика-завод комитетчәсем кусарса тәрашсә. Ятсем кәтартнә список тәраш әна Патшаләх банкне, Хысналәхне тата ытти савән йышши учрежденисене «Халәх әрәвә» фончә валли тесе кушармалла.

10 §

Ес сәмийнчнен мар арсын граждасем халәх пурләхәпе пролетариатпа пәр тан усә курма пултарччәр тесен «Халәх әрәвән» фондне кашни уйәхра 100 тенкә хывмалла.

11 §

Патшаләх банкән ыраңти уйрәмәсен, перекет кассисен «Халәх әрәвә» фонда укәс йышәнма тытәнмалла.

12 §

Сак декретпа киләшүллән халәх пурләхә ята тивәснә пур хәрарәмән та «Халәх әрәвә» фондран хушма пулашу – уйәхне 232 тенкә илсе тәмалла.

13 §

Сие юлнә хәрарәмсене ача суратас умән 3-4 уйәха, суратнә хысчән 1 уйәх тапхәра хәйсен түрем тивәсәсенчнен хәтармалла.

14 §

Суралнә ачасене 1 уйәх иртсен «Халәх яслийә» усрача (приют) әсатасчә, унта вәсем 17 сула ситиччнен «Халәх әрәвә» шучәпе үсәсчә, вәренесчә.

15 §

Пур гражданинән та – арсынсен те, хәрарәмсен те сывләхне пәхсах тәмалла тата кашни эрнерех юнәпе шәкне тәрәслеме памалла.

Асәрхаттарни: вәсене кашни кунах «Халәх әрәвән» лабораторийә йышәнать.

16 §

Арләх чирәсене саракансене хытә айәпласа хасаласчә.

17 §

Сывләхсәр тәрса юлнә хәрарәмсем пенси е пособи илме «Халәх әрәвне» турам (ходатайство) тәратма пултарасчә.

18 §

Ес-пусән вәхәтләх мәрәпийәсене тата «Халәх әрәвне» йәркелесе яриччнен декрета пурнаҗласа пырасине анархистсен клубне шанса памалла.

19 §

Сак декрета пурнаҗа кертес есрен пәрәнанкансене пурне те саботажниксем – халәх пурләхән тәшманәсем тата анархистсене хирәслисем тесе йышәнмалла та хытә айәпламалла.

Сырни тәрәсех: Саратоври анархистсен клубән секретарә. 1918 сул, нарасән 28-мәш кунә. Саратов хули. Анархистсен клубә.

Сакнашкал документ пичетленә Сарә тура. «Декрета» улаштарса сәнетекенсем те тупәннә сав пәлханчәк саманара. Вәсенчнен чи палләраххи – Хвалынск хулинчи (Сарә туран 230 сурхәмра) темле Федорова юлташ хатәрленә проект. Сак мал курәмлә Федорова юлташ хәрарәмсем емерсем тәршшә түснә хәсәрлеврен хәтәлса тинех ирәке тухнәран «Ирәклә юрату» бюровә йәркелеме, унта 18-50 сулхи пур хәрарәма та шута илме сәннә. Сәр-шывра социаллә пәр танләх арсынсене те пырса тивнә май Федорова юлташ вәсене те социализацилеме кирлине кәтартнә. Хәрарәмсен кампа пурәнмаллине 19-50 сула ситнә арсынсен йышәненчнен хәйсен суйламалла, уйәхра пәрре ылмаштармалла – ытла тәтәш улаштарса тәма кирлех мар тесе әнлантарнә. Кус хывнә, суйланә арсыннән арәмне вара уяса тәрасси сук, вәл хирәс пулнине нимән ыраңне те хумалла мар – сакна та шута илнә Федорова юлташ.

Сут тәнчнен улаштарса сәнетес теорисемпе сыхәннә куравсенче «хәрарәма ирәке кәларасси» час-часах тел пулать. Семье мәнле пулса кайнине тәпчненә Фридрих Энгельс та хәйән паллә есчнене сут малашләхә хәрарәм ирәке тухасси, кампа пурәнмаллине арсынран ыйтмасәрах хәй суйласси снчнен асәрхаттарнә. Пуласләхәра семье пулмасть тесе те тәшмәртнә.

Тәнчери нумай хәрарәм, революци юхәмне хутшәннәскерсем, арләх ирәкләхә – чун, әс-тән тата социаллә ирәкләхән иксәлми пайә тесе йышәннә. 1917 сулхи революци хысчән семье – авалләх хурешки тесе шухәшләкан хәрарәмсем нумай тупәннә. Вәсенчнен чи палли – Александра Коллонтай, правительство членә, чрезвычайлә тата тулли полномочиллә элчә. Сән-пуспа иләртулләскер вәл арсынсен чәрине сунтармаллипех сунтарнә. Сәп-сәмрәк чиперкә Драгомиров генерал ывәлне хәй вәхәтәненче тиркесен – лешә перәнсе вилнә. Каярахпа Александрәна чунтан юратнә пәр арсын, леш матроссемпе сыхланса кайнине пәлсен, хәйне алә хунә. Александра Михайловна политикәра сәс мар, «сәнә хәрарәм» курәмәне те паләрнә. Пулнә унән сывләхәсем. Теләр тесен, вәл вәхәтри марксизмлә тәнче курава хирәслемен сакә.

Чәнләха манар мар. XX емер пусламәшәненче арсынран хән-хур та асап түснә хәрарәма социаллә хәсәрлев тәллинчнен хәтарса ирәке кәларни – XX емер варринчи пәтәм тәнчери арләх революциәнчнен чылай имшертерех. «Аслә анне Ева пикисем» проект пусланчә канә-ха, тем те пәхса тухәпәр. Адам ывәләсем пирки сыракан тупәнә-ши – сакә иккәлентерет.

Хаккал МОККАРАН

Алиса Лукина:

«Вёрентекенён яланах вёренмелле!»

Ачалӑхра, ытти ҫамрӑк пекех ҫунат чунлӑскер, вӑл математи-ка саккунёсем ҫинче никёсленнӗ кӑткӑс формуласен хитре тён-чинче ҫўреме юратнӑ. Ашшӗ – Александр Федорович Кошелев – ёмӑр тӑршшӑе физикӑпа математикӑна вёрентнӑскер, Чӑваш ҫӑрӑнче, тӑрӑсрах – Хӗрлӗ Чутай районӑнче, тата тӑрӑсрах каласан – Уйпуҫ ялӑнче те тепӑр Софья Ковалевская ўссе ҫитӑнмӗ-ши тесе ёмӑтленнӗ. Хӑш енчен кая Алиса Александровна Софья Васильевнӑран? Хӗр-упраҫ Етӑрнери наци гимназинче математика уйрӑмӑнче вӑренме пуҫласан ашшӗ-амӑшӗ хӑйсен ҫутӑ ёмӑчӗ пурнӑҫланма тытӑннӑ тесех йышӑннӑ. Темле кӑткӑс задачӑсене те куҫ хупса иличчен шӗкӑлчекен хӑрача ҫивӑч ӑс-тӑнӑе вёрентекенсене те савӑнтарнӑ (вӑсен йышӑнче Чӑваш Республикин вёренў министрӗ В.Иванов та).

Гимнази хыҫҫӑн Алиса Чӑваш патшалӑх педагогика универ-ситетчӑн физикӑпа математика факультетне вёренме кӑнине те математика ӑслаине чунтан парӑннӑ ашшӗ ырӑ малашлӑх палли тесе шутланӑ. Хӗр-упраҫа Пўлӑхҫӗ урӑх шӑпа ҫырса панӑ тесе никам та шухӑшламан ун чух. Алиса хӑй те пӑлмен 1-мӗш курс хыҫҫӑн пурнӑҫ пач улшӑнасса.

– Мӑн пӗчӑкрен юратнӑ математика тӑнчинчен шӑпа пирӗштийӗ ташӑ ункине, сцена ҫине хӑсан ҫавӑтса тухрӗ?

– Студентсен «Сурхи савӑк» уявӑнче. Эпӗ ташша ӑстине ҫавӑн чухне В.Оринов асӑрханӑ та: «Ҫак хӑре пултарулӑх енчен турӑ панӑ!» – тесе ёненсе лартнӑ. Вӑл вара малашне ташласа та юрласа пурӑнмаллине хама та ёнентерчӗ. 1-мӗш курс хыҫҫӑн физикӑпа математика факультетчӑе уйрӑлтӑм.

– Юмахри пек!

– Юмах малалла тӑсӑлчӗ. Мускаври М.С.Щепкин ячӑллӗ театр аслӑ училищинче вёрентме труппа пухатчӑҫ шӑпах. Экзаменсен али витӑр кӑларса унта та йышӑнчӑҫ мана. Тур панине Мускавра туптасси, тӑнчипе паллӑ Кӑҫӑн академи театрӗ сӑмӑнчи институтра ӑсталӑха аталантарасси пулмарӗ!

– Йӑркеллӗ чӑваш пикине шурӑ Шупашкарпа уйрӑлма питӗ йывӑрри – ытла пысӑк вӑрттӑнлӑх мар. Тӑван хула – ҫут тӑнче кӑвапи! Ӑнланатпӑр.

– Ытла аплах хӑватлӑ кӑмӑлсем пулман ёнтӗ. Сӑре каяс билетчӗ Мускава. Атте-анне ямарӗ! Триньки-триньки ташлама Мускавсӑрах вёренме пулать терӑҫ. Мускав патшалӑх университетне математика вёренме кайни мар вӑт ку. Вӑсен сӑмахӑнчен иртеймерӑм.

– Хавхари Муром Ильи пекех сан шӑпа. Лешӗ 33 ҫул ура ҫине тӑрайман, кайран тўрех урхамах утланнӑ та пӑхатир-суйар пулса тӑнӑ. Эсӗ те 18-чен математика задачисене шутласа ларнӑ. Ӑнсӑртран студентсен «Сурхи савӑкӑнче» ташланӑ та – ҫӑлтӑрла ялкӑшса кайнӑ. Чӑн-чӑн талант!

– Кам каларӗ эпӗ 18-чен пуҫ ҫӑклемесӑр задачӑсем шутланӑ тесе? Шкулта чух спортпа питӗ туслӑ пулнӑ. Чупса хӑваласа ҫитсе пӑх-ха мана! Сӑтелҫи теннисӑе те аптраман. Ташлама та мӑнлерех йышши пултарнӑ. Етӑрнери гимназире пирӑн хореографи урокӑсем иртетчӑҫ. Суймастӑп, ун чухне ташӑ пултарулӑхӗ малаш пурнӑҫра кирлӗ мар тесе шутланӑ. Тӑнче амӑшӗ – аслӑран та аслӑ Математика тесе йышӑннӑ.

– Кӑнттамрах танлаштарушӑн каҫару ыйтатпӑр. Чӑн-чӑн талант сӑмаха вара хӑваратпӑр. Математика, астрономи тата механика ӑсчахӗ Софья Ковалевская сукмакӑнчен парӑнсан, Мускав ҫулӗ хупӑнсан ӑсталла ҫул тытрӑн? Хуравччен ҫакна та хушам-ха. Пур пӑр тӑванлӑх пур санӑн Софья Васильевнӑпа: вӑл та илем пултарулӑхӑе палӑрнӑ, сумла профессор, академик, Борден премийӑн лауреачӗ литература хайлавӑсем те ҫыртӑ! Унӑн «Нигилистка» повесне Раҫҫейре ют чӑлхепе те пичетлеме чарнӑ!

– Софья Ковалевская – маншӑн яланах ҫутӑ ҫӑлтӑр. Мускав ҫулӗ хупӑнсан Чӑваш патшалӑх университетне ҫул

тытрӑм. Чӑваш филологийӑе культурологи факультетне кӑтӑм, унта хореографи специализацийӗ пурччӗ. 1-мӗш курсранпах культура кӑтретне пуҫпӑх пулрӑм. Аудитори-сцена урапи айне лекрӑм. Лидия Авенировна Поповӑна, Захар Иванович Григорьеве, Антонина Евсеевна Малина-Григорьевӑна ёмӑр-ёмӑр тав.

– Пӗчӑк чухне кам пулма ёмӑтленеттӑнччӗ?

– Тӑван шкулта математика вёрентессе – ачалӑхри ёмӑтчӗ. Аттене шкул директорне лартсан – текех ёнтӗ ахаль вёрентекен мар, шкул директорӗ пулса ёҫлес билетчӗ. Хытӑ кӑмӑллӑ, дисциплина мурутлӗ, шкулти кашни иккӑмӗш вёрентекенрен тӑнчипе паллӑ математик тума ёмӑтленекен директор пек кураптӑмччӗ хама.

– Уйпуҫ шкулӑн директорӑе – Алиса Александровнӑпа – калаҫасси пулмарӗ иккен.

– Ан та кала. Культура тӑнчин ҫулне суйласа илнишӑн атте халӗ те хушӑран хаш сывлатӑ: хӑрӑнчен математика учителӗ пулмарӗ.

– Асамлӑ чӑваш тӑнчине, халӑх культурин терменне чунпа кӑрсен чи асра юлни мӑн пулчӗ?

– Тӑван культурӑн ёҫченӑсемпе, паллӑ ҫыннисемпе паллашни, вӑсенчен вӑренни мӑне тӑратӑ. Профессионал ҫулӗ ҫӑмӑл мар. Аталанӑвӑн, ӑсталӑхӑн чикки ҫук. Ҫапах та чи асра юлни – 90-мӗш ҫулсен вӑҫӑнче-ҫӑнӗ ёмӑр пуҫламӑшӑнче республика тулашне тухса ҫўрени. Эпӗ ун чухне Анатолий Никитинӑн «Янташ» ушкӑнӑнче, малтанхи йышӑнче, тӑнчене чӑтретсе ташлатӑм. Ҫав вӑхӑтрах «Нарспи» ансамбле те ҫўреттӑм. Ларса-тӑма вӑхӑт пулман, вӑҫсе кӑна ҫўренӗ, пур ҫӑре те ёлкӑрнӗ. «Янташпа» чӑваш диаспори тӑрӑхӑсенче пур ҫӑрте те пулса курнӑ. Ун чух пире республика тулашӑнчи тӑвансем космонавтсене тӑл пулнӑн кӑтсе илетчӑҫ. Вӑсемшӑн эпир урӑх пурнӑҫран, чӑн чӑваш тӑнчинчен ҫитнӗ элчесем вырӑнӑнчехчӗ. Мӑнле шухӑшлатӑн: Шупашкар вӑсемшӑн мӑнлерех курӑннӑ-шутланнӑ?

– Парижан кӑшт пӗчӑктех те имшертӑрех.

– Париж айккинче тӑтӑр! Шупашкар вӑсемшӑн асам шев-липе капӑрланнӑн курӑнатчӗ. Унӑн шурӑ урамӑсем тап-таса. Хула чӑваш пуплевӑе тулнӑ. Йӑри-тавра чӑваш юрисене шӑрантарасчӗ. Шура Шупашкарта пурӑнма пўрнӑрен ҫыннисем пурте телейлӗ. Сӑваплӑх ытарӑнчи хула кашни чӑвашшӑн анне вырӑнӑнче. Аслӑ Атӑл вара – атте вырӑнӑнче.

– Республика тулашӑнчи чӑвашсемшӑн ҫӑс мар, кунта пурӑнакансемшӑн те шӗкӑр хуламӑр – турӑш-кермен. Ӑна Шура Шупашкар тесе ытарлӑн калани – вӑл ырӑлӑх-а-

самләх сүтипе сүталнинне паләртать.

Атәл сәртәнче лараканскер, вәл пирәншән аслә сәв-ап-киремет, хәвел хули шайәнче. Шел те, чун-асам тән-чин кәтретне сүхатсах пырать вәл – Атәлсири вәтам-а-халь хула шайә иләртүлләрех пулмалла чәвашсемшән.

– Юлашки сүлсәнче тәван диаспора та улшәнчә. Шу-пашкара асамлә хула пек курма пәрахса пырацсә. Нумаях пулмасть кәна ун пек марччә. Чәваш ялне концертпа пырсан чунпа сунса тәракансене юрәсем, ташәсем вәрентеттәмәр. Юрә-сәмә сьрнә электрон сәврашсем параттәмәр. Ун чухне наци костюмә те сүк ялсәнче. Пирән тумтире мәнләрех тытса тәпчәтчәс, кайран сәлеттерме үкерсе юлатчәс. Хамәра сән тәнче усакансем пекех туяттәмәр эфир. Сәкә пулә чи асра юлни. Фонограмма та пулман ун чухне. Пурте «чәрә» сәсәпа юрланә.

– Чәваш тәнчи витәр тухнә, ситмен кәтес хәварман темелле апла.

– Пире аякри тәвансем «вәсәкән туриллкәпе» ют планета синчен персе ситнә сьнсем пек йышәнни чуна та улштарчә. Хам чәваш пулнишән савәнма тытәнтәм. Наци мәнәсләхә чун-чәрере йәва сәвәрчә. Унччен чәвашләх пирки пит шухәшласа та кайман эпә – мән пытарасси. Тәван халәх хушшинче сүрени чунән күснә усрә.

– Хавхалану сәл куә мәнле сәткенпе тапса тәнине пәлтәмәр. Вулакансене кәшт әнлантармалла: «Сарпике» ансамбле хула ачисем сүрәсә. Вәсем мән пәчәкрән чәваш культури ытамәнче чәвашла шәкәл-шәкәл каласса үсмен. Тәван чәлхи вәсен вырәс, тәван культури – хула анләшә. Ёслеме сәмәл мар, сәмсә чунлисән сунаттисем хәш вәхәтра усәнә анәс. Шупашкар тулашәнчен сүрәсә-и ансамбле?

– Шупашкар районәнчен пур. Явәшран сүрет пәр ача. Ишлейрен пәр сәмьерен иккән киләсә. Әнланмалла ёнтә, пирән артистсем хамәр микрорайон хутләхәнчен. Вәсем: «Эпә – чәваш!» – тесе калама вәтанмацсә. Чылайәшә чәвашла та чиперех каласать. Ачасене кәна мар, ашшә-амәшнә те Чәваш сәр-шывәнче пурәнса тәван чәлхерен ютшәнмалла маррине әнлантаратпәр. Чәвашла пәлменнисем те майбән вәренсе пырацсә. «Как я не буду ходить в школе на уроки чувашского языка? Как потом буду смотреть в глаза Алисе Александровне?» – тесех каласә тет киләнче. Пирән артистсем шулта та малтисән ретәнче: пурте тәнә пек «5» палләсемпе сәсә вәренәсә.

– «Сарпикере» миә сүл ёслетән?

– Тәхәр сүл ситрә. Ёсрә хамәр меслетсем те пур ёнтә. «Сарпике» – халәх ташши ансамблә. Ачасене эфир халәх ташши картинче сәс тытмастпәр. Ытти ташәпа та иләртетпәр. Халә пирән 60 яхән питә пултаруллә сәмрәк артист. «Сарпике» 4 ушкәнран тәрәт. Ачасене сүлла уйәрнә. Икә ушкәнәнче аслә ачасем – халәх ташши ансамблә. Пәчәккисән 2 ушкәнә

– ансамблән кәсән, спутник пайәнче. Инкәк те пур – арсын ачасем ситмәсә.

– Пултаруллә артистсем таланчәпе түрех – ансамбле килнә-килменех савәнтарасә-и? Ташлама пәлекенсем сәс суйласә пуль сәк сүла?

– Талантлә ачасем сахал. Ахальтен ёслетпәр-и кунта? Ташша хәнәхтаратпәр, пултаруләхне аталантаратпәр – талантсем туптатпәр. «Нарспи» ансамблән коллективә питә туслә, сәкә та питә пәлтерәшлә. Ачисем кунта сүрәнәшән ашшә-амәшә те кәмәллә. Тулли мар сәмьерен те, тәләххисем те пур «Сарпикере».

– Хамән та «Сарпикене» сүрес килсе кайрә. Маттур вәрентекенсем пур чухне пәтместпәр-ха!

– Вәренсе тухсан ёс сүк-и тесе «Нарспи» клуба кәрсә пәхрәм. Тавтапус Лидия Евсеевна Константиновәна – хәпәл тусах йышәнчә. Маншән вәл тинәс маякә пекех. Ачасемпе ёслеме ташлама пәлни, кәмәл пулни, хавхалану тапса тәни сителәксәр. Каллех әс пухма күләнтәм: фитнес центрәнчи курсра ача-пәчан әш-кәлетке тытәмне (физиологине) вәрентәм. Пурнәс сәккүнә хытә: ёмәр пурән – ёмәр вәрен. Унсәрән путли нимән те пулмасть. Вәрентекенән яланах вәренмелле!

Хәрлә кәтес:

«Сарпике» – халәх ансамблә.

2013 сүлхи палләрах ситәнүсем:

– Пәтәм Рацсәйри («Ташә асамат кәперә») ташә искуствифесиваль-конкурсән 1-мәш степенә дипломанчә («Сюжет вәйиллә ташә» номинаци),

– Пәтәм тәнчери «Наци пурләхә» IV фестиваль-конкурсән 3-мәш степенә лауреачә («Эстрада ташши» номинаци),

– Республикәри «Ай, ташлар-и!» ачасен хореографи ушкәнәсен фестиваль-конкурсән 3-мәш степенә лауреачә («Бал ташши» номинаци),

– Пәтәм тәнчери «Сәлтәрсар» конкурсән 2-мәш степенәлә лауреачә («Наци пурләхә» номинаци),

– 2011 тата 2012 сүлсәнче те «Сарпике» Пәтәм тәнчери «Наци пурләхә» юрәпа ташә конкурсән дипломәсене тивәснә. Республикәри «Савәнтар, ташә!» конкурс дипломанчә. Хусанти А.Хусеинов ячәллә «Туссен вәйә карти» халәх ташшин XII фестивалән дипломанчә пулнине те асәнмалла. «Нарспи» клуб ертсе пынипе пурнәсәлакан «Асанне арчи» проектра та «Сарпикен» түпи пысәк. Халәх ташә ансамблән ертүси-балетмейстерне – Алиса Лукинана тәрлә сәртән адресланә тав сьрәвәсен сучә сүк. Чәваш Енре ансамблән ситмен кәтес, Шупашкарта вара ташласа кәртартман урам юлман. Сәмрәк артистсене вара тәван халәхән тата Рацсәй уявәсене ятарласа вәсем валли туса панәнах туйәнәт.

Владимир СТЕПАНОВ

Телей

Этем сүт тәнчене килсен унан пурнаҗ кенекине турасем мән сыраҗсә-ши? Тәнче усалә шәпа сыравәсене варттан улаштармасть-ши? Пирән пирешти-управҗасем яланах пире сыхласа сүресә-и?

Славәпа Ольга юнашар ялсенчен, 9-10 классенче пәрле вөрәннә. Чәваш халәхән сәпайләхне җакнашкал җамраҗсем тытса тәраҗсә тесе Славәна музейра экспонат вырәнне кайсах хумаллаччә. Шкул вөрәнсе пәтерчә – хәрсемпе каласса курмарә вәл ача. Ытлашшипех вәтанчәкчә. Класра пәр-пәр хәр тем ыйтсан та сәнәнче хәрлә светофор хыпса илетчә те сүхрәмран ялкәшса тәракан сүтәпа сисәтчә. Чәтма сүк именчәк йәкәтпе хәрсем сәмах чәнме апратчәс!

Улька вара каснә-лартнә чикан майриччә. Хәрә юлашкинчен хәсан вәтанса курнине ашшә-амәшә те ас тумастчә. Чәлхи вара лазер пайәрки пекех витәр шәтаратчә, сынна мар, тимәр трактора та тәххәм сурмалла касса тататчә.

Шкул хыҗсән иккәшә те Хусана сүл суйларәс. Улька медицина училищине кайрә. Слава вара авиаци институтне кәчә – инженер-механик пулас терә. Вөрәнү сүлә умән – сурла уйәхән вәсәнче җамраҗсем Хусана вөрәнме кайрәс. Пәр пуйәсах лараҗсә хайхисем. Пәр класра пәрле икә сүл вөрәннә пулсан та Слава пәлат хәс пек сивәч хәрпе пәр-ик сәмах каласса курнә-ши? Улька әнтә шәп нимуй пике евәр икә сәхет чүречерен пәхса ларакан йышши хәр мар. Пуслать пуплеме каччәпа. Пәр вәхәт хәп-хәрлә пулса илсен, мәк-мәк тукаласан чәлхи усәлатә йәкәтән. Чиперех каласма пәлет иккен вәл! Тәләнсе вилсе каяс патне ситнә хәр-упраҗ чүтах вагон урайне сирпәнсе анмасть. Йәркеллә сынах иккен ку! Кам шухәшланә? Хусан-Канаш пуйәсәнче, романтика шәрши-марши те сүк, сынсемпе тулса ларнә вакунта пике чәринче әшә туйәм хыпса тухать. Нумай шутласа тәмасть хәр пәрчи, тәрук килә шсе кайнә каччәна Хусанта пәрле, арәмәпе упәшки пек пурәнар тесе каласа та хурать. Емөрәнче пусласа хәрпе каласса курнә Слава савәнсах киләшет. Туй тәвиччене пәрле пурәнма тытәнаҗсә хайхисем. Именчәк-вәтанчәк каччәсене әнатә вара хастар арәмран.

Диплом илсен Улька офтальмологи центрәнче, Слава самолетсене сәнаса тәракан механик пулса әслеме тытәнчәс. Вәсен сәйминче икә ывәл үсет. Арсынән час-часах ытти хулана, тәрлә сәр-шыва командиров-

кәсене сүреме тивет. Пәррехинче Мускава кайма тухсан арәмә Славәна вәсемпе пәр класрах вөрәннә Тәня патне кәрсә тухма ыйтатә. Вәсем пәчәкрәпех туслә пулнә. Сүлла яла кайсан Улька әна тәл пулнә та – тусләх сәнәрен чәрәлнә. Җавәнтанпа шәнкәравласах тәнә пәр-пәрне. Улька юлташә валли парне хатәрленә иккен, җавна памалла та иккен Славән тәп хуларә пурәнәкан Тәнәна.

Упәшки киләшет: Тәнәна шкул пәтернәренпе курман. Тәл пулатә арәмән юлташне Мускавра – чүтах йәванса каймасть! Вәхәт пәр класра вөрәннә хәр пәрчине шелленә кәна мар, акәш-макәш юратнә. Ахаль те хүхәм Тәня пире ситнә илемпе тулнә юмахри чиперке пулса тәнә! Славәна хәрарәм хай патне хәнәна илсе каять. Хваттер хайән мар иккен унан. Вунә сүл, шкул пәтернәренпех, Мускавра пурәнәтә, пәччен хәр үстерет. Упәшки тепәр хәрарәмпа явәшса кайнә та сәймине пәрахса кайнә.

Тәхсәнтанпах пәр-пәрне курманскәрсем чәй әссә чун тәраниччен каласса лараҗсә хайхискәрсем. Җамраҗ чүх Тәня ун кәмәлне кайнине те вәтана-вәтана пәлтерет арсын. Хәрарәмә те пытарса тәмасть: вәл та киләштернә иккен әна шкулта вөрәннә чүхне, айван әмәчәсәнче әна качча тухма та әмәтленнә. Мускава килсен кәмәллә каччәна тәл пулнә, качча тухнә, халә вара пәччен... хәрәпе иккәшә кәна. «Сан пек хитре хәрарәмран та уйрәлакан пур-и?» – әненәсшән мар Слава. «Пире мар, хәрарәм аркине юратаҗсә җав арсынсем», – әнлантаратә Тәня, куҗсүл тухса каять хайән. Пәлханса-хумханса кайнә кил хусине ләплантарма ыталаса илесси сәсә юлатә хәнән.

Җакән хыҗсән Слава Мускава командировкәсене тәтәшәх сүреме тытәнәтә. Арәмә әна Тәня патне кәрсә тухма яланах хушса яратә, кучченәсәсем әсататә. Ләшә вара арсынна куҗ пек кәтсе пурәнәтә. Сисәсәсә те – иккәшә юрату сүләмә әшне кәрсә үкәсәсә. Мускава пырсан савнә хәрарәмәшән мән кәна тумастә-ши юрату мәнне тин пәлнә арсын? Ләшә: «Вакка кутән сик!» – тесен пәрлә шыва нимән те мар пуҗ хәрлә чәматә. Ирпе әсе хайән машинипе лартса каять, әсрән пырса илет. Сүла май

ресторана е кафене кёрсе ларать мaшaр «кaвaкaрчaн». Пушa вaхaтpa вaрa музeйсeнe кaяцсe, цeрлeхи Муcкaв урaмeсeмпe килeнce цурецсe.

Улькa упaшки улшaннине туйcа илeт: хeрaрaм чeри cиceт тeцсe вeт. Пaхмa ceмьe пурнaцe кaл-кaл пьрaть, Слaвa ялaнхи пeкeх cапaйлa, тимлe. Пур пeр тeмeн цит-мeст упaшкипe apaмeн кaлaцaвeсeнчe – чун aшши цитмeст. Арcын ют хeрaрaмa илeннине чухлaть-хa Улькa, ним тумa aптpaть. Цaмрaк чухнeхи пeк хeруллe мaр вaл, пурaнcа тa кaшт ывaннa. Ачисeнe пaхмaллa, aсли шукaлa тa кaирe. Укcа-тeнкe eнчeн хeсeк пурaнмaцсe вeсeм. Бoльницaрa eнтe ылтaн цaл куce тaпмaсть, Слaвa вaрa нумaй eцлeсe илeт, мaшинисeнe тe улaштaрcax тaрaть: пeринчeн тeпpи чaнкaрaх. Тeмлe apcынпa тa унaшкaлли пулcа иртeт тeсe Улькa нимeн тe чeнмeст, «кocмoнaвт юрaтy улaхeнчeн тaврaнaссa» кeтeт.

Лeшeн «вeцeвe» вaрa нумaйлaхaх иккeн. Тaня цумнe цилeмпe цыпaцтaрнa пeкeх цыпцaнcа лaрaть. Муcкaвpи eркeнe тe туйaмceн шурлaхнe пyтнaцeм пyтcа пьрaть. Слaвa тeп хулaнa вeцтeрce цитмeссeрeн хeрнe юлтaш хeрe пaтнe цывaрмa acaтaть, вeцe-хeрpиceр пыл тa цу уйaхнe пьлaккaн тaсмa aн чaрмaнтaртaр тeт.

Пeррeхинчe Слaвa Муcкaвpa кoмaндиpовкaрa чухнe ун пaтнe кaцпa apaмe шaнкaрaвлaнa. Вaннaрaн тин цeц тухнa Тaня cиcмeст тe – Слaвaн тeлeфoннe илeт тe шaнкaрaвa хурaвлaть. Пeччeн пурaннaрaн пeчeк ceтeл цинчe вьртaкaн тeлeфoнa тьтмa хaнaхнa тa – чухлaсa тa eлкeрeймeст. «Кaм ку? Слaвa мaр-им?» – тeсe ьйтcан кaллeх: «Сaлaм Улькa!» – тeсe пeрeт тe ьрaть. Хaй мeн хaтлaннине aнлaнcа илceн чaсрaх тeлeфoнa цунтeрeт тe лaртaть.

Упaшки кaм пaтeнчe «хaнa цуртнe» чaрaннине aнлaнcа илмe ьивaр пулмaн Улькaнa. Цaк кунтaн пeр клacpa вeрeннe хeрaрaмceн туслaхe пeтeт. Слaвa ceмьeнe упpacа хaвaрaс, aчисeнe урa цинe тaрaтaс тeсe Улькaпaх юлaть. Apaмe aнa тeк нixaцaн тa Тaня пaтнe aн пьнa пултaр тeсe cаmах пaртaрттaрaть. Лeшe айaпнe ььшaнcа «чeстнoe пиoнepcкoe» тeт. Тeпeр цур султaн Тaня Муcкaвpa цeнeрeн кaччa тухaть. Упaшкипe чипeрeх пурaнcа кaять, лeшe унaн хeрнe тe тaвaн тeпpeнчeкe вьрaннeх ььшaнaть.

Юрaтy иcтopийe чипeрeх вeцлeнчe. «Кocмoнaвт» aрaнaх туйaм улaхeнчeн цeр цинe тaврaнчe. Пуртe ьeркeллe тe-мeллe. Цaпaх тa Муcкaвpa пулкaлaнa чухнe Слaвa Тaнaпa хaлe тe тeл пулaть... Лeшe тe aнa мaнaймaсть, чeринчeн кaлaрcа пaрaхaймaсть.

Цaк иcтopи хьццaн шухaшa кaян вaрa: пeр-пeрнe юрaтa-кaнceм тeлeйлe тeтпeр – цaкa-и-хa вaл тeлeй?

МАРТА

Сaлaм, «Сaмaнт» тycceнe! Юлaшки вaхaтpa cа-нaтaп тa – тeлeйceр хeр-упpac журнaлa цьру цьрcа чуннe лaш ьртaрcа кaмaллнe кaнтaрaкaн мeслeт тупнине acaрхaтaп. Мaнaн тa чeрeт цитpе иккeн куццуль кaлaрмa – эх, aннe-aннeцeм, эce цeц-им – кaм шухaшлaнa eпe тe журнaлa цьру цьрaссa?

«Сaмaнтpa» икe сaмaнт пaхcа тухaсшaн – хaм-пa, тeлeйceр, цут cантaлaк курeнтepнe хeрпe eнтe, цьхaннa вeсeм. Мaн пeккисeм тaтaх пур, ьпaх тeлeшeпe тeнчe пeрpе тe хeсeр мaр вeт. Хaлe вaрa куццуль тaкcax икe сaмaнтпa пaллaштaрaс. Aнeкдoтpи пeкeх, пeри вeсeнчeн cавaнaцлa, тeпpи – хурлaхлa. Хaлaх хaнaхнa ьaлaнa пaсac цук, лaй-aххинчeн пуcлac.

Савaнaцлa сaмaнт. Мeнe-мeнe тe – хухeм пeв фopмулинe вьрнaцaятaп eпe, кeрce тaрaятaп. 90x60x90 этaлoн – шaпaх мaншaн. Кaкaр – 91 см, пилeк – 62 см, кyпapчa – 93 см. Цуллeшпe вaрa eпe 177 cантимeтp. Aптpaмaллa мaр, Aфpoдитa-Вeнepaрaн кaшт кaнa кaя (тe – мaлтa). Цуллe кeлeллe пyшмaк тaхaнcан чaвaш кaччисeм цинe пeлeт тaр-pинчeн пaхcа цурeтeп.

Хурлaхлa сaмaнт. Хухeм пeв фopмулинe тaвaт-тaмeш кaтaртy кeртceн, чeр куцци тaвpa вьцceн – мeн пулcа тухaтчe-ши? Кyпapчa тaвpa вьцци чухлeх мaр тa, цaпaх тa кирлинчeн ьтлaшшипeх пулaтчe. Вьцce пaхмaн, цьру цьрнa хьццaн ьтaрлaсa хaт-лaнcа пaхaтaп. Aнлaнтaр пуль: кyкaр урaллa eпe. Сaн-пуцпa aптpaмaстaп пулcан тa – тeкeртe Мepлин Мoнрoрaн кaя мaр чипepккe мaнa куцpан пaхaть тeсe eнeнтepмeстeп, цaпaх тa cаn-сaпaтпa пит тиркeмeллeх мaр. Мaнрaн чьлaй нaчaртaрaххисeм мaй тaрaн ьeри-тaвpa. Хуть вьртcа ьeр – нимeн тe тaвaймaстaн, Цeр чaмaрe тaрaх кyкaр урaсeмпe утcа цуре мe тивeт!

Иeкeтceм хeрceнe cаннe куpa килeштepeцсe тeни-нe пит aн eнepeр, хeрceм! Кeлeткe-урa хитpe-хитpe мaрpинe мeнлepeх пaхaцсe – тиркeцсe тaтa, цeр цaтмaнceм! Сaнaтaн тa – урaмceмпe мaшaрceм ьтaлaнcа цурецсe. Хaш-пeр хeрeн cанe лaшaнни пeк, цурхи вьцa вaрaм тyнa тa пьрcа лaрмa хaрaть ун цинe. Цaпaх вaл кaччaнa цaвaтнa. Мeншeн тeceн уpиceм турe тe хитpe. Эх, хeр уpи – хeр-упpacан цур пурнaцe!

Eпe вaрa пeччeнeх цурeтeп урaмпa. Кaшни ир-тeн-цурeн мaнaн кyкaр урaсeнe витeр шaтaрaслa cанaнaнaх туйaнaть. Кaшни тeл пулнa кaччa мaнрaн кулнa пeк. Иeкeтceм тиркeсe cанaнaрaн цурaм тa хeп-хeрлe, хeвeлceрeх пьцeхeт. Цук иккeн кyкaр урaллa хeрeн тeлeй тeни. Юрaть ун пeкки цут тeнчeрe пeччeн мaр...

Рeдaкциpен. Рeдкoллeгирe урa турлeтeкeн aстa хиpургceм цуккишeн хaмaр тa питe хурлaнaтпaр. Нимeнпe тe пулaшaймaстпaр тeсe кaлaмaстпaр цaпaх тa. Цитeс нoмepтe кyкaр урaллa хeрceм илeм этaлoнe шyтлaннине aсa илeпeр. Пулнa ун пeкки тe!

Ылтӑн Урта саланса кайсан Атӑлси тӑрӑхӑн стратеги пӑлтерӑшӑ хӑрушла ӑсет. Геополитика ыйтӑвӑ пӑрре: Атӑл кам аллинче – ҫавӑ ҫенӑ патшалӑх ҫӑмӑртать. 1551 ҫул. Хусан-Мускав хирӑс тӑрӑвӑ юпа уйӑхӑн 2-мӑшӑнче тӑппипех пӑчланать. Ылтӑн Урта вырӑнне Раҫҫей ҫекленет, Мускав патшин самани ҫитет. ҫенӑ патшалӑх православи хӑттипе йӑркеленме тытӑнать.

Юпан 3-мӑшӑнче вырӑссем вилнисене яра кун пытарса хулана кӑштах тирпей кӑртеҫҫӑ. ҫакӑн хыҫҫӑн IV Иван элпӑ, историре Хаяр ятпа юлнӑскер, юпан 4-мӑшӑнче Хусана курма кӑрет. Хан керменне пӑхса ҫаврӑнать, ханлӑх хыснине шутласа тухма, хӑйӑн пичетӑпе ҫапма хушать. Алла лекнӑ Хусан мул-тупри вара пӑр-ик михӑ кӑмӑл ҫеҫ! Ытти – темиҫе михӑ пӑхӑр укҫа! ҫакна кӑтмен Иван элпӑ ҫӑтайман – аптранӑран та тарӑхнӑран пӑр миххине пырса тапса хасаланӑ. Хусан ханлӑхӑн хыснине йӑрсӑр-мӑнсӑр пач ҫухалнӑ.

Хысна тӑп мичӑтре упранныӑ, уншӑн явапли Чапкун Отучев атталӑк (аталык – аслӑ чиновник) пулнӑ. Хан мул-туприпе ҫыхӑннӑ чи анлӑ сарӑлнӑ хавхана ӑненсен – хыснана сӑм ҫӑрле Кабан кӑллине вӑрттӑн пытарнӑ. Мул-тупри виҫӑ пайран тӑнӑ: 1) ылтӑн-кӑмӑл тата ытти хаклӑ металл ҫӑмакисенчен, 2) тӑрлӑ патшалӑхра ҫапнӑ ылтӑн-кӑмӑл укҫаран, 3) Хусан ханӑсене парнеленӑ хаклӑ тӑрлӑ тупраран, ҫӑр трофейӑсенчен, ювелир илемчӑкӑсенчен (виҫҫӑмӑш пайӑ чи хакли). Хыснана лайӑх сӑмалаланӑ 6 пичӑкене хунӑ пулат, кашнине вӑсенчен 400 пӑта яхӑн туртнӑ тет. Ултӑ тонна ҫурӑ яхӑн мул!

Мул-тупрана пытарас ӑҫе ертсе пынӑ Чапкун Отучева тӑпӑр кун тутарсем хӑйсемех темле ҫылӑхшӑн вӑлернӑ – сутӑнчӑк тесе айӑплани паллӑ. Хысна упранныӑ мичӑтри тӑн ҫыннисем те Куль Шариф сеидпа пӑрле кайран ҫапӑсура пусӑсене хунӑ. Чӑрӑ юлнисем хан керменне чакнӑ. Ултӑ пине яхӑн ҫын пуҫтарӑннӑ унта, вӑсем Иван патшана парӑнма килӑшмен – пурте ҫапӑсура вилнӑ. Хысна вӑрттӑнлӑхне пӑлекенсенчен пӑр ҫамрӑк мулла ҫеҫ чӑрӑ юлнӑ тет. Ватӑлсан, вилес умӑн каласа хӑварнӑ та ӑнтӑ вӑл хан мул-тупри ӑстине.

Рафаэль Мустафин ҫыравҫӑ аса илӑвӑсенче те пур хысна ыйтӑвӑ. 60-мӑш ҫулсенче вӑл «Хусан ҫутисем» журналта ӑҫленӑ. Пӑррехинче ун патне пӑр старик пынӑ. Вӑл Азимовсен авалхи те чаплӑ, Хусан кнеҫӑсен ӑратӑнчен тухнӑ. Ват ҫын ҫыравҫӑна мул-тупра ҫӑнахах та пур, хысна кӑлӑн ҫурҫӑр ӑнче, «Спартак» атӑ-пушмак комбинатӑ патӑнче тесе пӑлтернӑ. Ӑста пытарнин шӑп тӑлнех калайман вӑл, ҫапах та мул-тупрана тупмалли вӑрттӑнлӑха пӑлетӑп тенӑ.

Кабан кӑллине вӑрттӑнлӑхне пӑлес текенсем яланах тупӑннӑ. Чикӑ леш ӑнче те канӑс паман хула кӑлли. XX ӑмӑр пуҫламӑшӑнче Америкӑри пӑр компани Хусан хулин Думинчен миллион ҫурӑ долларла Кабан тӑпне тасатма ирӑк ыйтнӑ. Океан леш ӑнчи «экологсем» кӑлӑре мӑн тупнине хӑйсене хӑвармаллипех ҫырлахнӑ. Хусан Думи килӑшмен. XX ӑмӑрӑн 20-мӑш ҫулӑсенче пӑр ҫивӑч ҫын

мул-тупрана тупас тесе вӑрттӑн акционер пӑрлӑхӑ те туса хунӑ! Мул шырама укҫа уйӑрсан вара Хусан Остап Бендерӑ темшӑн Кабан кӑлли пирки манса кайнӑ, пур нухрата пуҫтарса чиксе тухса тарнӑ.

Кабанра мул-тупра пуррине «ҫирӑплетекен» ӑҫ-пуҫ 1950 ҫулта пулса иртнӑ. Кӑлӑре пӑр арсын путса вилсен унӑн ӑтне тимӑр «чӑрнесем» ывӑтса шыранӑ. Пӑр «чӑрни» шыв тӑпӑнче темрен ҫакланнӑ, кимӑрисем аран-аран туртса кӑларнӑ ӑна. Вӑл иккен пыҫӑках мар, анчах пичӑ йывӑр пичӑке пулнӑ. Кимӑ ҫине тиес тесе тӑрмашнӑ чух пичӑке вӑҫерӑннӑ те шыва путнӑ. Тем пек шырасан та, водолазсене ҫӑнсен те тупайман ӑна. Кӑлӑ тӑпӑнчи темиҫе метр хулӑнӑш юшкӑн чӑрмантарнӑ.

Хусан хыснине ӑста пытарма пултарни ҫинчен тӑпӑр тӑшмӑртӑ те пур. Мул-тупрана кӑлли мар, кремльтех пытарма пултарнӑ. Мӑншӑн тесен штурм вӑхӑтӑнче пуянлӑха кремльтен вӑрттӑн илсе тухса кӑлӑ патне илсе кайса никам курман чух шыва путарасси пичӑ иккӑленӑллӑ. Хыснана Кабан патне турттарса кайнӑ чух вӑл вырӑссен аллине те лекме пултарнӑ!

Пуянлӑх 6,5 тонна кӑна мар пулнӑ. Тӑслӑхрен, 1551 ҫулта Хусанта чи пуян ҫын кам пулли паллӑ: крым кнеҫӑ Коҫак (Кучан-оглан). Хусана вӑл Сафа-Гирей ханра ларнӑ чухнех пынӑ – 1549 ҫулччен апла. Хӑйӑнне пӑрле вӑл пичӑ нумай мул илсе килнӑ. 1551 ҫулта хуларан тарсан Кучан-оглана тытнӑ, пуҫне каснӑ. Унӑн мул-тупри вара Хусантах юлнӑ. Хӑшӑсен шучӑпе, хыснара сахалтан та 190 тонна яхӑн пуянлӑх упранныӑ. ҫакӑн чухлӑ тупрана вара ниӑпле те Кабана путараймӑн. Мул – кремльте, карман-килтен (крепосран) тухман вӑл.

ҫавӑнпа хыснана Чапкун Отучев атталӑк керменӑ ларнӑ ҫӑртен шырама тытӑнмалла тесӑҫӑ. Унӑн ҫурчӑ вара авалхи кремльӑн Крым хапхисемпе юнашар вырнаҫнӑ пулнӑ. 1917 ҫулхи революциччен ҫак вырӑнта Шамиль ҫурчӑ ларнӑ. Хусансем каланӑ тӑрӑх, ҫурт айӑнче ҫӑрай ҫулсем пулнӑ. Апла пулсан, кремльӑн Крым хапхисенчен аякра та мар ҫӑр айӑнчи вӑрттӑн вырӑн пулнӑ. Геологсем тӑпӑнӑ тӑрӑх – Хусанта ҫӑр айӑнче темиҫе карст ҫӑр хушӑкӑ пур. Вӑсенчен пӑри Крым хапхи патӑнчех!

Иван элпӑ Хусана хупӑрласа илсен Чапкун Отучев хӑйӑн тарҫисемпе уйӑха яхӑн килӑ айӑнчи ҫӑр хӑвӑлне мул-тупра пытарнӑ пулса тухать. Хусана илнӑ кун ӑна мӑншӑн сутӑнчӑк тесе вӑлернине чухлама пулат пек: вырӑссем ӑнне куҫса хысна вӑрттӑнлӑхне ан пӑлтертӑр тенӑ.

Хусан ханӑн мул-туприпе ҫыхӑннӑ хавхасен пӑр йӑваш вырӑнӑ пур. ӑнчен те хыснана пытарма Нухай уртинчен Хусан ханне ларма ҫӑнсе илнӑ Едигер Магомед (Тимӑр Кутлу (Хӑтлӑ) ратнинчен) хушнӑ пулсан – хысна ыйтӑвӑ тӑмастчӑ те. Едигере Иван элпӑ тыткӑна илнӑ, Мускава илсе кайнӑ. Чингисхан юнӑнчен тухнӑ хана Иван патшалӑх канашне те кӑртнӑ. Чингисхан ратнин тӑхӑмӑ ислам тӑнне тытакансем ӑнче тӑрек ан илтӑр тесе ӑна православиене ҫавӑрнӑ. 1553 ҫулхи нарӑсӑн 26-мӑшӑнче Едигер Мускав юхан шывӑнче тӑне кӑрет, Симеон Касаевич пулса тӑрать. Нумай та вӑхӑт иртмest – Мария Андреевна Кутузовӑна качча илет. Иван элпӑ ӑна Звенигород хулине парать. Симеон-Едигер 1565 ҫулта вилнӑ, ӑна Чудов мӑнастирне пытарнӑ (аслӑ кнеҫсене пытарнӑ мӑнастир).

ӑнчен те Хусан хыснине тӑп мичӑтрен урӑх ҫӑре пытарнӑ пулсан, Едигер хан ун ҫинчен пӑлмен пулса тухать-и? Е Хаяр Иван мул-тупрана тӑкӑнмен – «хура кунсем» валли хӑварнӑ?

Хусанпа ҫыхӑннӑ урӑх мул-тупра патне эфир татах таврӑнӑпӑр-ха: вӑрттӑнлӑхсемпе Хусана ҫитекен ҫук Атӑлҫире.

Ускатум КИНСИ

Амазонсем

Таван халăх арсыннисене кётмен шухăшпа саванта-рар. Пирён несёлсен асатте-несёлсем те сичё вярман леш енчи хурăн тӳрринчен амазонкӳсемпе таван пулма пултарасӳсӳ. Ази йӳркӳнӳсен – куҫса ҫӳрекӳсен, номадсен – хӳш-пӳр йӳхӳсем е уртисем мӳн сӳм авалтанпах Аслӳ ҫеҫен хире тухса хальхи Монголи тӳрӳхӳнчен Вӳтаҫӳр тинӳсӳ патне ҫитнӳ. Чингисхан вӳхӳтӳнче те «юлашки тинӳс патне ҫитмелле» тени менталитетри никӳслӳ кураӳм. Юлашки тинӳс вара монголсемшӳн Китай леш енче кӳнтӳрта мар, ҫеҫен хир тӳрӳхӳ анӳсра вьртнӳ – Вӳтаҫӳр тинӳсӳ вӳл. Мӳн авал-ӳлӳкех пулкаланӳ Ази йӳркӳнӳсем Хура тинӳс, Кавказ тӳрӳхӳнче. Китай ҫул ҫывӳрӳсенчен паллӳ Каньгюй (Хунцуй) ҫӳр-шывӳ пирӳн эрӳчченхи ӳмӳрте Азири Талас юхан шывӳпе Европӳри Атӳл хушшинче сарӳлса вьртнӳ.

Грек ҫӳлхинчен куҫарсан амазонка «ама ҫын» тенине мар, «кӳкӳрсӳр» тенине пӳлтерет. Халӳ вара хӳвӳра авалхи грексем вьрӳнне лартӳр та Азирен тӳнче касса килнӳ юлан утӳсемпе тӳл пулсан вӳсен куҫне мӳн кураӳни пирки шухӳшлӳр. ҫакна та асӳрхаттарар. Эллинсен тӳнчинче скифсем-перссем, кавказсем кӳреҫе сухаллӳ ҫынсем. Вӳрӳм ҫӳҫе вулле ярса ҫӳрекӳн ар ҫынсене курман та грексем. Ази йӳркӳнӳсем вара сухалсӳр, ҫара питлӳ. Грексемшӳн юланутӳҫ ар ҫынсем пӳхма хӳрарӳм пекех. Сухалсӳр-мӳнсӳр, вӳрӳм ҫӳҫӳсене сапаланӳ. Е ҫивӳтленӳ – ун пеки те пулнӳ. Акӳ вӳсем – амазонкӳсем: кӳкӳрсӳр ҫуйӳҫсем!

Чӳваш хӳрарӳм кӳпи кӳраллӳхӳ – куҫ тулли. Тӳрех кураӳнать: вӳл вӳрҫӳ ҫи-пуҫӳнчен «ҫуралнӳ». Хушпункӳ вара – хӳтӳлев ҫуй-кӳралӳ. Унӳн тытӳмӳ – юлан утӳӳна юрӳхлӳ ҫи-пуҫ. ҫуран ҫапӳҫакан валли мар ҫак тум. Аркӳллӳ кӳпене кӳскетсен вӳл та куртка пулса тӳрать – лаша утланса ҫӳремелли тумтир. Кӳпе арки тахҫан курткӳн ҫуй сыхчи вьрӳнӳнче ҫӳренӳ. Сӳнӳр-ха эрешсем ҫакса тултарнӳ, тухья-хушпу тӳхӳннӳ чӳваш хӳрарӳмне. Хӳҫ-ухӳ кӳна ҫитмест ҫи-пуҫне «тултарма»! ҫавӳнна чӳваш асламӳш-несӳлӳсем амазонкӳсем пулнӳ тесе ӳненекенсем нумай. Шупашкарта хӳр ҫуйӳҫсене ҫысласа палӳк тахҫанах лартмалла та вӳт – хамӳртан хамӳр хӳрани пӳтерет.

Чӳнлӳха пытарар мар, пӳлтерер: хӳрарӳм кӳпине эрешлекен тенкӳ-тухья ар ҫын ҫар ҫи-пуҫӳнчен кӳнӳ. ҫак хӳтӳлев ҫуй-кӳралӳ сӳм авалтанпах кӳмӳлтен пулнӳ теме те пулать. Мӳншӳн тесен тимӳр тутӳхать-ҫӳрет, ӳна тасатса ҫупа сӳрсех тӳмалла. Унӳн ӳмӳрӳ кӳске. Кӳмӳл ҫи-пуҫ вара ӳруран ӳрӳва пырать, ҫуйӳҫлӳхне те, хакне те ҫухатмасть. Кӳмӳл микроб-бактерине пӳтернине те манар мар. ҫакнашкал хӳтӳлев юна, сурана варласа шыҫӳнтармасть, ҫире ямасть.

Истори докуменҫӳсенчен паллӳ «кӳмӳл пӳлхар» этноним та ҫак шухӳша ҫирӳплетет. Хӳрарӳм кӳпипе тӳхӳнакан саппун пирки те каласа хӳвармалла. Кӳрал ҫи-пуҫра вӳл та ытлашши мар. Юланутӳҫсем ӳлӳк-авал саппунсене пӳрле илсе ҫӳренӳ, ҫуран ҫапӳҫмалла чухне вӳсене ҫакнӳ. Саппун та – хӳтӳлев ҫуй-кӳралӳ. Вӳл вӳхӳтри саппуна тир-сӳрантан тунӳ, унӳн хӳтӳлӳхне те тенкӳсемпе вӳйлатнӳ. Тенкӳ кӳрал-ҫи-пуҫ ҫуйӳҫа пит хӳтӳлемен те пек туйӳнать. Кӳпе (кольчуга) е алпар (рыцарь) питлӳхӳсем мар та – шанӳсӳр пек. Манар мар: ҫапӳҫу пуслсан марланхи тапхӳрта кӳна ҫуйар (воин) хӳспе-пуртӳпа сулмаклӳн сулса хӳрушла ҫапма-каσμα пултарать. Кайран ывӳнтарать те ҫапӳм вӳйӳ улшӳнать. Тарӳн мар сурансем ытларах амантаҫӳсӳ ӳте. Пит хӳрушах мар сурантан вара – вӳҫӳмсӳр хускалнӳ май – юн чарӳнми юхать. ҫын халтан каять те ҫӳре ӳкет. ӳна вара ыттисем таптаса ҫеҫ каяҫҫӳ. Сулмаклӳхне ҫухатнӳ хӳҫ ҫапӳмне тенкӳ-хӳтӳлев чиперех тытать, ӳте суранлатма памась.

Нимӳнле номадсем те мар, классикӳллӳ амазонкӳсем куҫ умне тухса тӳраҫҫӳ!

Амазонкӳсем пирки калакан хавхасем тӳрлӳ ҫӳл куҫран пустарӳннӳ. «Истори ашшӳ» Геродот ҫырса хӳварнисем тавра кӳлӳленнӳ. ҫак хитре мифсене ҫуралма, тен, Ази юлан утӳсисем те пулӳшнӳ?

Портрет сӳн ӳкерҫӳкӳ А. МИНЕЕВА-МАРТЫНОВӳН.

Олеся ВОИ

↔ Джек ЛОНДОН

Пурнайса Юратни

Уксахласа - вёсем юхан шыв хёрринелле анассье, акә пёри, малта пыракани, - чул муклашкисен сапаланчакёнке таканчө те сулланса илчө. Иккөшө те ыванна, вайран кайна, сәнёсенче - чәтәмлә пәханулаҳ сөмө: нумай вәхәт төртленнин палли. Хул пусқисенчен чөн хәюпа сыхна йывәр төркөмсем усанна. Иккөшө те пәшалпа. Вёсем пөкөрөлсе, пусёсене ланчах усса, кусёсене сөклөмөсөр пырассьө.

- Пытарса хунә сөртен икө патрон та пулин илсен тем пөкөхчө те, - төрө пөри.

Сасси унан сүрөк янарәт, пачах та туйәмсәр. Пөлтерөшсөр каласәва пулах-тәр - унан сүлташө, чулсем сннче кәпәкланакан сөт пек шура шыва тин сөс ярса пунасскер, әна нимән те хуравлармө.

Пөрөмөшө хысқан иккөмөшө те юхан шыва көчө. Вёсем аттисене хывмарөс, - шыв вара пәр пек сивө; сав тери сивөрен урисем, саван пөкөх ури пурнисем шанса хытрөс. Выран-выранпа шыв чөр кусқисенчен пыра-пыра сәпат, вара иккөшө те төрөк сүхатассьө те сулланассьө.

Иккөмөш сүрөвсө якә чул сннче шуса кайрө те чутах үкетчө, ыратнипе хыттан кәшкәрсә ячө, сәпах та ури сннче тытәнса юлчө. Унан пусө савранәт ахәр, - вәл сулланса илчө, сывләшран сәтәрласә тытасшәнла - ирөклө аллипе сулланәт. Акә төрөвлөчө, малалла ярса пусрө, анчах каллех сулланәт, чутах персә анатчө. Вара тинөх чарәнчө те хәйөн сүлташнө төсет: лөшө савранса пәхмасәрах малала утәт.

Хысалти хускалмасәр пөр минута яхән тәрәтө ёнтө, - темөн уйланәт төйөн, унтан хыттан кәшкәрчө:

- Билл, итлө-ха, эпө ура шәмминө сиктөртөм!

Билл сөт пек шура юхан шывпа малалла ләкәштатәт. Вәл пөр хутчен те савранса пәхмарө. Иккөмөшө хысалтан пәхәт, сән-пичө малтанхи пөкөх тәмсайла сүрөк пулин те - кусёсенче тухсәх сәнланчө, - аманна пәланән сәлла.

Билл төпөр сывранра ёнтө, малалла танккәт. Юхан шыв варринчө тәрәкани юлташөнчен куснө илмөст. Тути сав тери хытә чөтрөнөрен хөрлө хытә мәйәхө те хускалкатәт. Вәл кушәхнә тутинө чөлхи вөсөпө сүласә илчө.

- Билл! - кәшкәрчө каллех.

Ку - инкөкө сәкланна сыннан шанәс пөтнөлөхри кәшкәру тилмөрөвө, анчах Билл пуснө савәрсә пәхмарө. Унан юлташө пөкөрөлнө те сәнәт: акә Билл тайкалана-тайкалана, уксахласә, такәна-такәна сөвөк тайләмпа уләхәт, акә горизонтән хумлә-хумлә, пысәках мар сәрт тәррисен йөрөпө танлашрө; Билл сәрт шәртөнчен қасә сүхаличөнөх төмсөлсө тәчө. Чылайччен. Вара тинөх қаялла савранчө те йөри-тавра васкамасәр пәхса савранчө; Билл кайна хысқан вәл төнчө усләхөн сәк саври-ункинчө пөччөнөх юлчө.

Горизонт сийөнчөх төксөм хөвөл сүтатәт, вәл төттөмлөхпө сәра төтре витөр курани-курәнми сөс, төтре карри сав тери сәра - чикки те, вөсө-хөрри те куранмасть.

Пөр уринчен күлепин пөтөм йывәрләхөпө төрөвлөнсө сүрөвсө сөхөтнө қаларчө: тәваттә иртнө. Юлашки икө эрнөрө вәл күн шутнө сүхатрө; утә уйәхөн вөсө е сурла уйәхөн пусләмәшө тәнәран пөлет: хөвөл сүрсөр-анәсра пулма кирлө. Вәл кәнтәрәлла тинкөрчө, төшмөртөт-уйланәт: таста савәнәт, сивлөк сав сәртсен хысөнчө, Пысәк Упа күлли ыртатәт, савәнәтлөх Поляр ункин хәрушә сүлө тәсәлатәт Канада түрөмлөхөпө. Сүрөвсө шәпах варринчө тәрәкан шыв Коппермайна көрөт, Коппермайн вара сүрсөррөллө юхәт,

Сүрсөрти Пәрлә океанән Коронаци күлмөкнө тухәт. Хәй вәл унта нихәсан та пулман, анчах пөррөхинчө сав ырансөнө Гудзон күлмөк Компанийөн картти сннчө күрнәччө.

Вәл сүт төнчен хәй пөр-пөччөн тәрса юлнә савра-хутләхнө қаллех пәхса савранчө. Укөрчөк хаваслах мар. Лутра сәртсем горизонтә хумлә-хумлә пөр өвөрлө йөрпө савәрсә хупланә. Йывәсөсем те, төмсөм те, курак та сүк, чикөсөр хәрушә пуш хирсөр пуснө - нимөн те! Унан кусёсенчө хәрав үкөрөнчө.

- Билл! - пәшәлтатәт вәл, унтан қаллех. - Билл!

Вәл пәтранчәк шыв варринчө күкленсө ларчө. Халө әна вөссөр-хөрсөр пуш хир хәйөн никам-нимөн сирейми вәйөпө ләпчәтсә, хәйөн хәрушә ләпкәләхөпө пусәрәнтәрсә тәрәт. Вәл сив чир чухнехиллө чөтрөнөс илчө, акә пәшалө шыва үкрө. Сәкә әна аптәрәвран қаларчө. Вәл хәравнө сирчө, шәм-шакнө қарәнтарсә аллинө шывалла усрө те пәшалнө хыпашласә тупрө, унтан төркөмнө сывәхарах, сулахай хул пусқи синө кусарчө, - ыратәкан уринө қапла тивө пусәрәнтәрмасть, унтан мәйөпен-мәйөпен асәрхануллаән хускалчө те - ыратнәран питнө пөркелөнтөрсө сывран хөрринеллө кусма пикөнчө.

Вәл чарәнми утәт. Ыратнинө уямасәр, шанәс пөтөслөхлө хәюләхпа вәл сәрт тәрринө хыпаланса уләхрө, - шәпах унта сүхалчө пәсәр Билл; аран-аран тайқаланса, уксахласә пыракан Билл пөкөх халө вәл хәй те куләшла та элөс-мөлөс куранәт. Анчах сәрт шәртөнчөн вәл тарәнәх мар айләмра никама та курмасть! Әна қаллех хәрав хуптөрлөсшөн, әна қаллех сирсө ярса вәл төркөмнө сулахай хул пусқи хөрринеллөх шутарсә кусарчө те уксахла-уксахла аялалла анма пикөнчө.

Айләм төпө шурләхлә; сәра мәк шыва губка өвөр сәтатәт. Қашни утәмсерөн ури айөнчө пылчәк сирпөнет, моқасин төпө нүрлө мәқран ләчәртатә-ләчәртатә уйрәлатәт. Билл йөрөпө пырас төсө сүрөвсө күлленчөкрен күлленчөкө чулсем сннө пуса-пуса қасәт; чул муклашкисем мәкләхрә сөр-сөр утрав өвөр.

Пөччөн юлсан та сүлтан пәрәнмарө. Пөлет: қаштах қаять те вәл хәтлә сөрө ситөт; унта, пөчөк Титчинничили күлли тавра, лутра та имшер, хәрәк пихтәсөмпө чәрәшсөм үсөссьө; ыранти чөлхөпө «Пөчөк Патаксен Сөр-шывө» төкөн сәк күллө сыврма юхса көрөт, - унта шыв пәтранчәк мар. Сыврма сывранөсенчө хәмәш үсет, - сәкна вәл лайәх ас тәват, анчах йывәсөснө унта сүк; вәл сыврма хөррипө тәвалла шыв пайланнә төлө ситиччөнөх қаять. Шыв чиккинчө хөвөл анәснеллө юхакан төпөр сыврма пусланәт. Ун хөррипө вәл Диз юхан шывө төлнө тухәт те унта үпнө ырттарнә кимө төпөнчө вәрттан шәтәк тупат. Чул муклашкисем қупаланә сәк шәтәкә патронсем, вәлта йөпписөмпө сиппинө, пысәках мар тетөл пытарнә, - тәрәнкаласә пурәнмәләх тупмәшкән мөн кирли пөтөмпөх. Тата унта сәнәх пур - чән та, нумаях мар, тата - типөтнө қакәйпа нимөс пәрси.

Билл әна унта көтсө тәрәт, вара вёсем иккөшө Диз шывөпө анса Пысәк Упа күллине ситөссьө, унтан вара күлө урлә қасәссьө те қәнтәрәлла қаяссьө. Пөр вөсөм қәнтәрәлла... Мәккөнзи юхан шыв төлнө ситиччөнөх. Қаллех - қәнтәрәлла, қәнтәрәлла... Хөл вөсөнө хәваласә ситөсшөн, шыв шарләкө пәрпа витөнөт, күнсөрөн сивөрөх те сивөрөх. Анчах - қәнтәрәллах, Гудзон күлмөкө хөрринчи пөр-пөр фәкториө ситиччөнөх; унта сүллө қәпмар йывәсөсем ларәссьө, унта -

апат сителёклек.

Малалла тертленсе кушнă май акă мёнпе уйланать суревсё. Анчах утма сав тери йывăр пулин те - апа хайне ёнен терме тата йывăртарач: Билл апа пăрахса хăварман, Билл апа, паллах, варттан шăтăк патенче кететех. Унан саван пек шухăшламалла, унсăран малалла кĕрешнин тĕши сук, сĕр сине тасăлса ыртмалла та вилмелле.

Хёвелён имшер саври сурсĕр-анасра майёпен-майёпен сухалнă вăхăтра вăл тапанса килекен хёлрен хăпса Билпа иккĕшĕн каймалли кашни утама тенё пек хакласа-уйласа ёлкĕрчĕ - пĕр хут сес те мар. Вăл каллек асĕнче-ашĕнче хайсен варттан шăтăкĕнчи апат-симёс саппасне тата Гудзон кўлмек Компанийĕн управĕнчи ёсме-семе саппасне висет те хаклат. Вăл икё кун нимĕн те сĕмен, тăраничен апатланманни ытларах та. Пынăсемĕн пĕшкĕнет те шурлăх шуранка сырлисене тата-тата илет, саварне хыпать те чăмла-чăмла сятать. Сырласем шывлак, саваренче хавăрт ирелессё, хытă йўсек вăррисем сес юлассё. Вăл вёсемпе тăранаймасса пелет, сапах та тўсмелĕн чамлат, мёншĕн тесен шанчăк опытпа туслах мар.

Тăхăр сехетре вăл чулран сапанса урин пуç пўрнине хусрĕ, суланса кайрĕ те - вайсарланса, ёшенсе ситнипе ўкрĕ. Хускалмасăр - аякё сĕнче чылайчен ыртрĕ; унтан чĕн хăюсенчен хăтăлчĕ те мёлсĕррĕн сёкленсе ларчĕ. Тĕттĕмлĕсен ситеймен-ха, ёнтрĕклĕ сутама вăл чулсен хушшинче хыпашлама пусларĕ, - типĕ мăк талпамёсене пустарать.

Пĕр купа пухрĕ те вут чĕтрĕ; аран-аран тёлкĕшекен, тётĕмлĕ сулам сине хуран лартрĕ, унта шыв ячĕ.

Тĕркемне салтса чи малтанах миёсё шăрпăк юлнине шутларĕ. Вёсем утмал сиччĕ. Йанашас мар тесе виёсё хутчен шутларĕ. Вёсене виёсё купана пайларĕ те кашине пергаментпа чĕркерĕ; пĕр сыххине пушă енчĕке хучĕ, теприне - кивё калпакĕн ашне, виёсёмёшне - хёвне. Сак ёсё вёслесен сасартăк сехёрленсе ўкрĕ; виёсё сыххине те салтса тепĕр хутчен шутласа тухрĕ. Малтанхи пекех - утмал сиччĕ шăрпăк.

Вăл аттине вут тёлĕнче ашăтрĕ. Мокасин - «атти» - сётĕлсех тухнă, утиялран сёлĕнĕ чăлхи сўп-сўхе, урисем юнланичене сатăраннă. Пакăлчакĕ туртса ыратать; апа пăхса тĕпчĕрĕ: шысса кайнă, халĕ вăл чĕр куçси пекех тачка. Вăл пĕр утиялран вăрам йăрам туртса сурчĕ те пакăлчакне унпа сирĕппĕн туртса сыхса хучĕ, тата темиёсё йăрам сурса илсе вёсемпе урисене савăрса сыхрĕ, чăлхине, мокасинне те вёсемпе ылаштарчĕ, унтан вёретнĕ шыв ёсрĕ, сехетне ярсан утиялпа витĕнсе ыртрĕ.

Вăл вилнĕ пек сывăрат. Сур сĕр ситеспе тётĕмлĕнчĕ, нумайлаха мар. Хёвел сурсĕр-тухасран сёкленчĕ, тĕресрех - сав енче сутама пусларĕ, мёншĕн тесен хёвел сара сара пелĕт хысне пытаннă.

Вăл ултă сехетре вăранчĕ, месерле ыртать. Сăрă тўпенелле пăхнă май хырамё виёсине тутать. Чавси сĕнче тĕревленсе савранчĕ, сёкленчĕ те - такам хыттан хăртлатнине илет: пысăк палан ун сине сис-чўленсе те кăсăкланса тёмсёлет. Палан унран пĕр аллă утама, сакантан ытлах мар; сав самантрах сатма сĕнче чашлатса пиёекен палан какай шăршин тутине туйса илчĕ. Вăл, хай анкармасарах, авăрламан пашалне яrsa тытрĕ, тёллерĕ те пукаёсне тёртрĕ. Палан хартлатрĕ те сиккипе вёсĕтерчĕ, чулран лекекен чĕрни сасси сес илтĕнсе юлчĕ.

Вăл ятласа илсе пашалне айккинелле ывăтрĕ, йынаша-йынаша сёкленме хăтланать. Тертлене-тертлене аран-аран кулĕнсе ларчĕ. Шăмă сыпписем тутăхсах ларнă тейĕн, унталла-кунталла хуслатма нумай вăхăт кирлĕ. Юлашкинчен ури сине тăчĕ-тăчех, анчах этем пек тўрленме тепĕр минут сухатрĕ.

Вăл пысăках мар сарт сине хăпарчĕ, йёри-тавра лаха тинкерсе тĕпчет. Пĕр йывăс та, пĕр тём те сук, тĕксём сара мăк тинёсёсĕр пуёне - нимĕн те! Унта та кунта сара чул мулкашкисем, сара пёчĕк кўлĕсемпе сара сырмасем куранаёсĕ. Тўпе те сара тёлĕ. Хёвелён пайarki те, курани-курани суги те сук! Вăл сурсĕр хăш енчине пёлмест, ёнер кашхине хăш енчен килнине манса кайнă. Анчах вăл сулран

пăранман. Сакна вăл пелет. Кёсех вăл Пёчĕк Патаксен Сĕр-шывне ситет. Вăл тапта сулахаялла ырнаёсине вăл пелет, кунтан инсех те мар, вашмăк тепĕр сарт леш енче-и тен...

Вăл хайĕн тёркемне сула тухмашкан сыхса хума тавранчĕ; шăрпăк пёрчисем хунă виёсё сыххине те тёрĕслерĕ, анчах хальхинче шутламарĕ. Нăкă-тачă чиксе тултарнă, палан тирĕнчен янталанă лаптак хутаёне шухăша кайса тёсет. Хутаёсё пысăках мар, икё ал лаппи хушшине ырнаёсаять, анчах вун пилĕк фунт таять - ытти мён пурри йывăрашех; сакă канассарлантарать те апа. Юлашкинчен вăл хутаёне айккинелле тёртсе хурса тёркемне сыхма пикенчĕ; унтан хутаёсё сине пăхса илчĕ, апа хăпал-хăпал яrsa тытрĕ те пур енелле те кăрăссан пăхса савранчĕ, - ылтанне унран пуш хир туртса илесшĕн тейĕн. Акă ури сине сёкленчĕ те малалла сёнкĕлтетрĕ, хутаёсё вара сурам хысĕнчи тёркемре ыртать.

Вăл сулахаялла пăранчĕ, вăхăт-вăхăтан чарана-чарана утать, - шурлăх сырлисене татса чамлат. Ури хама пек хыса кайрĕ, вăл хытарах та хытарах уксахлат, анчах сак ыратăва вар-хырамё ыратнипе танлаштарайман. Выслăх апа тўсмелле мар тертленерет. Ырату апа кăшлатъ те кăшлатъ, вăл халĕ Пёчĕк Патаксен Сĕр-шывне ситмешĕн хăш енелле утмаллине те анланмасть. Кăшлакан ыратăвне сырласем тамалтараймассё, вёсем чёлхипе савар мащини чёпётеёсĕ сес.

Пысăках мар тип сырма хёррине ситсен апа хирĕс чулсемпе тёмескесем сĕнчен шурă хир чăххисем вёсёсё улăхрĕс: суначёсемпе чашлатассё, йёри-тавра: кăр! кăр! кăр!.. Вăл вёсем сĕнелле чул мулкашки ывăтрĕ, - лектереймерĕ. Унтан тёркемне сĕр сине хучĕ те вёсем енелле хырамё-пе шума пусларĕ, - сёрсисене кушак сапла тытатъ. Унан шалаварĕ шёвĕр чулсенчен сакланса суралса пётрĕ, чĕр куçсисенчен юнлă йёр тасăлса юлатъ, анчах вăл сак ыратăва туймасть, апа выслăх антăратать те минретет. Вăл йёпе мăк тарăх шавать; тумтирĕ исленĕ, ўчĕ шаннипе чётрет, анчах вăл нимĕн те туймасть, мёншĕн тесен выслăх апа ласкать те туллатъ. Шурă хир чăххисем вара ун таврашĕнче пăрлатассё те пăрлатассё, юлашкинчен сав «кăр! кăр!» апа йёкелтев пек туйанма пусларĕ.

Пĕр хутчен вăл хир чăххисенчен пёрне чутах яrsa тытатчĕ, лешĕ сыварнă ахăр. Чăх хайĕн хўтлĕхĕнчен, чулсен хушшинчен, пăрлатса тухса апа питĕнчен чутах сапатчĕ, сак самантчене вăл апа курманчĕ. Хир чăххи тем пек хавăрт пăрлатса хăпарсан та вăл апа унашкалах хавăрт хусканупа яrsa тытма ёлкĕрчĕ, - унан аллинче хўрери виёсё тĕк тарса юлчĕ. Хир чăххи вёсёсё кайнине тёсенĕ самантра вăл апа сав тери кураймасть, апа сак кайăк хăрушла усал турĕ тейĕн. Унтан хайĕн тёрки патне тавранчĕ те апа хул пуçси сине саварса хучĕ.

Кун варринелле шурлăх патне ситрĕ, кунта вёсĕн кайăк нумай. Апа йёкелтенĕн юнашарах палан кётёвĕ - сирĕм пуç - иртсе кайрĕ, сывăхранах, сывăхранах, вёсене пашалпа персе ўкерме те пулатъ. Унан халĕ вёсен хысёсан сав тери, сав тери купас килет, апа кётёве хаваласа ситесси пёртте иккелентермест.

Апа хирĕс хура-хамăр тилĕ пыратъ, саваренче хир чăххи. Вăл кăшкарчĕ. Кăшкăру хăрушла, хăранипе тилĕ ами айккинелле сикрĕ, сапах та тупăнне вёсёртмерĕ.

Каç кўлĕм; вăл сайра хамăш ўсĕкен, аксара пула пăтранчăк юхан шыв хёррипе пыратъ. Хамăш тунине тымарĕ тёлĕнчене сирĕппĕн сатарласа тытрĕ те обой пăтинчен пысăках мар сухан евĕр темёскер туртса каларчĕ. Семсё, шал хушшинче тутлан катартатъ. Анчах чёлкёмĕ хытă, сырласем пекех шывлак, тăрантармассё. Вăл хайĕн сакне илсе пăрахрĕ те хамăш хушшинелле упаленет, чамлакан ылыах евĕр кăчартаттарать те чаплаттарать.

Вăл сав тери ываннă, унан сĕр сине тасăлса ыртса сыварса каяс килет; анчах Пёчĕк Патаксен Сĕр-шывне ситесси, тата ытларах - выслăх апа канлĕх памаёсĕ. Вăл кўлĕнчĕсенче шапасем шыратъ, аман тупас йўтёмпе нўрлĕ тăпра аллисеме чаваланать, чан та, пелет: Сурсёрте

сапла инсетре амансем те, шапасем те ёрчемецсё.

Вал кашни лупашканалла тинкерет, акә тинех, каç ёнтрёкё килсе хупласан, çав лупашкасенчи пёринче ыраш пәтри пысакәш пёртен пёр пулә курчё. Вал сылтәм аллине шыва чавси таран чикрё, анчах пулә унран шаванса тарчё. Вара вал ана икё аллипе те шырама пуçларё, шыв төпёнчи мён пур пәтранчака сёклерё. Хумханнаран, ури шыçнипе шыва персе анчё те пилёкё таранччене йёпенчё. Вал шыва пәтратнипе халё пулә куранмасть; шыв төпне юшкан лариччен кётме тивет.

Вал каллех пулә тытма пикенчё, татах - шыв пәтраничченех. Вал урәх кётёмест. Шавәç витрине салтса унпа шыва аса-аса тәкма тыйтәнчё. Малтан вал тилёрүпе асрё-асрё, хай йёп-йёпе, шыва ланкашка сывәхнех тәкнаран вал каялла юкса кёрет. Унтан, ләпланса, асәрханулләрах асма пикенчё, чёри вара хыттан талтлатать, аллисем чётреçсё. Çур сехетрен ланкашкара шыв юлмарё пёрех. Тёпёнчен урәх нимён те асаймастан. Анчах пулә сұхалчё. Вал чулсен хушшинче паләри-паләри хушак курчё, пулә ун витёр кёршё кўлленчёке шуса тухна, - вал питё пысак, унти шыва пёр таләкран та асса каларса пётреймён. Çак хушак малтанах асәрханә тәк вал ана пуçламәшёнчех чулпа питёрсе хураятчё, сапла вара пуләллә пулатчё.

Шанәç пётнён йёпе сёр сине лаплатса ўкрё те йёрсе ячё. Малтан - шәплән-шәплән ёсёклесе, унтан вара хыттан ўлесех, хайне хупәрласа та сарәлса вырталан хёрхенўсёр пуш хире вәратса; ёсёкленипе чётре-чётре нумайччен-нумайччен куçсұльсёр йёчё.

Вал кәвайт чётртрё, вёретнё шыв ёсе-ёсе ашәнчё, унтан, иртнё сёрлехи пекех, чул хысакё сінче виртмәш майлаштарчё. Фывәрма выртас умён шәрпәк пёрчисем йёпенни-йёпенменнине төрёлсрерё, сехетне ячё. Утиялсем нўрлө, хыпашласан сивё. Ыратнипе ури сұләмри пек сунать. Анчах вал хырамё выçсине сёс тують, сёрлө вара ана акәш-макәш ёсёкё-сикё, ханари кёреке, апат-симёç лартса тултарнә сётелсем төлленчёс.

Шанса хытнине вәранса кайрё, чирлө. Хёвел курәнмасть. Сёрпе түпен сәрә төсё төксёмрех те тарәнрах. Вичкён сил вёрет, сәртсене малтанхи юр шуратнә. Вал кәвайт чётрнё тата шыв вёретнё чухне сывләш сәрарах та шурәрах пек. Ку - лапка-лапка йёпе юр савать. Малтан шултра мамәк сёртен перённе-перёнменех ирёлсе пёртрё, анчах юр сәрарах та сәрарах, акә сёр курәнмастьпе пёрех, юлашкинчен вара вал пуçтарса купаланә мамәк нўрөлчө те кәвайт сўнчө.

Ку - ана панә паллә: вал сәкне каллех сұрамё сине сәкрё те малалла төнкёлтетсе кайрё - таçта паллә мар сёрелле. Вал Пёчөк Патаксен Сёр-шивё сінчен те, Билл сінчен те, Диз юхан шывё хёрринчи вәртән шәтәк сінчен те шухәшламасть ёнтё. Унан пёртен пёр ёмёт сёс: симиелле! Выçса пула вал асран тайәлчөпе пёрех. Уншән халё кирек аста каясси те пур пёрех, тикёс вырәнпа сёс утмалла пултәр. Йёпе юр айёнчө вал шывлак сұрласене хыпашла-хыпашла шырать, хәмәш тунисене тымарё-мёнөпех турта-турта каларать. Анчах сәкә пётөмпө тәварсәр тата хырам выçсине кәштах та пусараймасть. Кёсех алли айне йўсөк темёлле курәк лекрө, вал ана мён тупәннә чухлө сисе ячө, анчах вал питё сахал, мёншён тесен курәк сёр сұмёнчех выртать, савәнпа ана юр айёнчө тупма йывәр.

Çак каç унан кәвайт та, вёри шыв та пулмарё, вал утиял айне кёрсе вёртрё те выçләха пула ыйха путрө. Юр сивё сұмәра курсрө. Вал сине-синех вәрана-вәрана каять, питёнчен сұмәр сәпса сунине тують. Кун пуçланчө - хёвелсёр сәрә кун. Сұмәр чарәнчө. Халё сўревсён выçләх туйәмё мәкалнә ёнтё. Варёнчө найлакан мәка ырату сёс юлнә, анчах ку ана ытлах төртлентермөст. Унан шухәшөсем усәмланчөс, вара вал каллех Пёчөк Патаксен Сёр-шивё сінчен тата Диз юхан шывё хёрринчи вәртән шәтәк сінчен шухәшлать.

Вал пёр утиялөн юлашкине йәрәм-йәрәм сурчө те юнланичченех хайпаннә урисене вёсемпе савәрса сыхрө, унтан чирлө урине тачә сыхса лартса кәнтәр кунёнчө утма хатёрленчө. Тёркемне сёклес умён пәлан тирёнчен янтәланә хутаçё сине нумайччен төсесе ларчө, анчах юлашкинчен

а́на та илчө.

Сұмәр юра ирёлтерчө, сәрт шәрчөсем кәна шап-шурә. Хёвел йәпшәнса тухрө те - сўревсө тинех кәнтәр хәш ёнчине паләтррө, чән та, халё вал сұлран сётнине пёлет. Ахәртнех, юлашки сәк кунсенче вал сулахааялла ытлашшипөх пәрәнса кайнә. Халё вал төрөс сұл сине тухас төллевпе сылтәмалла пәрәнчө.

Выçләх терчө мәкалсах ситрө ёнтё, анчах вал хай вайсәрлансах ситнине тують. Шурләх сұрлисөмпе хәмәш суханне пуçтармашкан тәтәшах чарәнать, канать. Чёлхи шыçса-типсе ларчө, - сәмламас тейён, сәварёнчө йўсөк тутә. Пуринчен те ытларах ана чёри аптәратать. Темисө минут утсанех вал шөлсёррөн талтлатма пуçлать, унтан вара сиккелет-сиккелет те төртлөн чётрекетет, вал сывләшсәр антәхать, унан пуçё саврәнать, акә чутах ансәр пулса ўкетчө.

Кәнтәрла ситөспө пысак кўлленчөкөре икё ыраш пәтри курчө. Шыва аса-аса каларса пётөресси пирки шухәшлама та кирлө мар, анчах хальхинче вал ләпкәрах та чеерех, вёсене кёсөх шавәç витрепе тытрө. Вёсем кача пўрне тәршө, ытла мар, анчах унан халё питөх сисө килмөст. Варёнчө хытах ыратмасть, ытлах чикмөст те, вал төлөрет пек. Пуләсене вал төплөн чәмла-чәмла чөрөллөх сирө. Ку - ас-тәнөн таптаса ёсө. Унан сисө килмөст, анчах вал чөрө юлас тесен симиеллине пёлет.

Каçхине вал төпөр виçө ыраш пәтри тытрө, иккёшне сисө ячө, виçсөмөшне вара ирхи апата хәварчө. Унта та кунта төл пулакан мәк тәпламөсене хёвел типётрө те - вал шыв вёретсе ёсө ашәнчө. Çак кун вунә мильәран та ытла каяймарө. Төпөр кун вара, чёри ыратман чухне сөс куçнәран, - пиллөкрөн те сахалрах. Анчах варө ыратни халё ана канәсәрлантармасть; апат хуранө сывәрать тейён. Вал пёлет: ку хутләхра пәлансем тәтәшах төл пулаçсө, кашкәрсөм те. Вёсем улани ун патнелле сөсөн хир инсөтөнчен киле-киле сәпать, пёррөхинчө вал вёсенчен виçсөшне курчө, йәпшәна-йәпшәна сұлне пўлсе чупса иртрөс.

Төпөр каç, төпөр сёр; ирхине вара юлашкинчен тәна кечө тейён, тир хутаça туртса сыхнә хайәва салтрө. Унран шултра ылтән хайәрёпе пёчөк муклашкәсем сап-саррән юкса тухса сапаланчөс. Вал ылтәна сұрмалла пайларө, пёр сұррине аякран лайәх курәнәкан ту хысакөнчө утиял татәкөпе чөрөкөсе пытарчө, ытнине вара хутаça каялла тултарчө. Урисөне хупласа сыхма хайён юлашки утиялөпе усә курчө. Анчах пәшалне халё те пәрахмасть-пә, мёншөн тесен Диз юхан шывё хёрринчи вәртән шәтәкәра патронсем выртаçсө.

Паян кун төтрөллө. Каллех выçләх вәранчө. Сўревсө ёшенмеллипөх ёшеннө; пуçө хытә саврәннәран вәхәт-вәхәтпа нимөн те курмасть. Халё вал тәтәшах такәна-такәна пырать, сине-синех ўкет, пёринчө вара хир чәххин йәви синех лаплатрө. Унта - сәмартаран тинтерех сөс тухнә, пёр кунран аслә мар тәватә чөп; кашни пёррө хыпса сәтмаләх сөс; вёсене вал сәварне чөрөллөх чикө-чикө сисө ячө; вёсем унан шәлө хушшинчө сәмарта хуппи пек шәтәртатасөс. Хир чәххи-амәшө ун тавра хыттан кәшкәра-кәшкәра вёсет. Вал ана пәшал кўпчөкөпө сәпса ўкерөшёнчө, анчах чәх пәрәнса ёлкөрчө. Вара чул муклашкөсемпе персе пёр сунатне амантрө. Хир чәххи пәрлата-пәрлата, хуçәлнә сунатне сөтөре-сөтөре унран айкинелле тарать, анчах уксах сунарçә унран юласшән мар.

Кайәк чөпписем йөкөлтөсе унан выçләхне вәратрөс. Кәнттәммән сиккелө-сиккелө, чирлө ури сине пускала-пускала вал пёррө хир чәххине чул муклашкөсемпе перет, тепрө, ўкнө хыçсән, чөмсөррөн, сивлөккөн, түсөмлөн утать, тата - пуçө саврәннине ирттерсе ямашкан куçөсене аллипе сәтәрать, тәнне сұхатасран та шикленет.

Хир чәххине хәваласа вал шурләхлә лапама ситрө те - йөпе мәк сінчө өтем урин йөрөсене асәрхарө. Йёр унан мар - сәкна вал пёлет. Билл йөрөсем ахәр. Анчах вал чарәнса тәрәймасть, мёншөн тесен шурә хир чәххи аяккарах та аяккарах тарать. Малтан вал кайәка тытать, кайран вара таврәнать те ура йөрөсене төпөчөт.

(Вёсө ситөс номерте).

Яшсем тата хёрсем

Ах, юрату-юрату! Те пылак въл, те йўсё? Юрату, турра шёкёр, кәмәл юнтарәвөн сымёсё мар. Каччине те, хёрне те шанса пётерме май сукран сак туйама сүт санталак сисёмлөх шайне кёртсе лартнә. Сынсем юрату-сәр та сөмье савараясё – кун пирки каласмапәр. Тёрёс сұлпа кайапәр та чи хитре варианта – йёркеллө йёкёт сөмье саварма чунне илёртекен пикене шырать тенине суйласа илёлөр. Кашни йёкёт вәрәм та телейлө кун-сұл ытарёнче ача-пача суратса ура сине тәратма, мәнукёсене утйакка сиктерме ёмётленет тени ытлашширех пуль: кашни япалан хайён вәхәчө. «Лайах лаша пуласси тихаран паллә, ыра асатте пуласси – каччаран» каларашра тёрёслөх пурах – сакна та манмапәр.

«Төнче мөнле тытса тәрать тульккәш, мөнле сөр сәтса ямасть?» виçери кәшт сәпайсәртарах, хәрушла хай евөрлө хёр-упраса тивмөпөр. Эдуард Комиссаров: «Чиперккөсөм, чиперккө, пурте лайах-сөке санра: сан кулла, саврәнәсу. Чиперккөсөм, чиперккө, мөнле лайах-сөке санпа» тесе юрланине аса илёлөр те «ылтән төслөх» шыраса пәхәпәр. Йёкөтсенчен ыйтса пёлер-ха сакна.

Николай ПЕТРОВ (17 сұлта)

Қасарәр та, чиперккөсем, чүна килёшекен хёрсем сайра. Манән чөрене амантма пултаракан пикен сәмах портрөчөпө паллаштарма пултаратәп. Хамран кәшт пөчөкрөх хёрсене саватәп. Кусө, сүсө мөн төсли – пур пөрөх. Кәмәлө унән лайах, ачаш пулмалла. Граната сөклесе танка та сирпөтсе ярас кәрал кәмәллә чиперккө пит кирлөх мар пуль. Пирус туртса, ёрөх ёсөсе, клубсем тәрәх сулланса сүрөкөнни те айккинче тәтәр. Хайне чипер-йёркеллө тыттәр, сунпа та каласма пөлтөр: пөчөк ачапа – ача пөк, ваттипе вара – аслә сунла пулпөштөр. Куштан хөр те кирлө мар. Хёл варринче пөр керөсө юр та шеллекен хёр-упрас, тен, чәнах та такама шүсәр кирлө пуль, хама сав такамсен шутне кёртмөстөп.

Чәваш каччин чәваш хөрөпөх сөмье савармалла. Йёркеллө, мал ёмөтлө сөмье валли чи кирли ку. Сав вәхәтрах хамәр ХХI ёмөрте пурәннини те манар мар: вырәса та сутса ярасла каластәр вырәсла, ют чөлхөсөне пөлни те нихәш өнчен пәсмасть. Ачашшән чуп туса акәлчанла: «I love you», французла: «Je t'aime», – тенине чәтса ирттерме пулө!

Ыттисем мөнле те, пикене, пулас мәшәра укси-тенкине пәхса савас сук. Чипер әс-тәнлә йёкөтсем хөр пөрчин хүйөмлөхне, кәмәл-сипетне кура суйласөсө. Савәнпа чун савнин, ашшө-амәшөн пуялнәхө пөлтөрөшлө мар. Модөльсен кастингө тата ёмөре ёмөрлемөлли чунташа суйлани: вёсен хушшинче уйрәмләх пысәк – сакна та әнланмалла.

Савнә сунпа туслә пулас тесен суя мән кәмәлләх урлә қасмаллах. Пөри әста та пулин йәнәшрө пулсан та теприн қасармаллах. Юратакан чөресем хушшинче қасармалла мар сыләх пулма пултараймасть! Ёнчен те пөри пәрахса

каяс терө пулсан – нимөн те тәваймастән. Тытса чарнин усси сук. Шәпа сана урәх хёр-упраса «сырса панә» – унпа төл пулмалла!

Сөмье саварсан вара пөр-пөринчен сивөнес мар тесе тәрәшмалла. Юратәва сөмье картинче сөнөтсе тәмалла. Чи ансатти – кашни кун пөр-пөрин чөрисөне әшә сәмах каласа хавхалантарни-йәпатни. Тен, «ёлөкхине» аса илөсө пөр-пөрне «вәрттән төл пуләва» чөнмөллө? Кинона та каймалла, урамра усәлса сүрени мөне тәрать! Вара чөресөнче юрату сөнө хөлхөмпө сүталать, сөмье те туслә пулать.

Алеша ФЕДОРОВ (18 сұлта)

Хөр чипер ө чипер мар пулни – пур пөрөх. Чәнләхө пуриншөн те паллә – савсан юратнә сун пуринчен те хитрөрөх, лайахрах пулса тәрать. Төпөр тесен Америка актриси Вивьен Ли каланине те асра тытар: «Хитре мар хёрсем сук, хайсен хитрөлөхне әнланса илейменнисем кәна пур», – тесе төрөсөх паләртать вәл.

Арсынча сөрәрәм пач урәх төнчөсем. Пөр танләх саманинче пурәнәтпәр пулин те чиперуксен хәш-пөр япаласем пирки манса каймалла мар. Хөрөн каччәна вай ситнө таран пуләшса пымалла, ялан әна ырласа тәмалла. Хуть те мөн сиксө тухсан та каччәна пәрахмалла мар. Ахаль чухне те ялан унпа юнашар пулма тәрәшмалла. Унсәр пусөне савнә хөрөн каччәна итлени кәна мар, әна әнланма пөлни те кирлө.

Пикө пуян сөмьөрен пулни вара шутсәр пөлтөрөшлө темөстөп, мөншөн тесен юрату укса сунче тытәнса тә-масть. Пөр-пөрне савсан, әнлансан – нимө пәхмасәр чун савнипе вәрәм та телейлө пурнәса пурәнса ирттерме пулать. Ку вара – чи пысәк төлей.

Рома ВАСИЛЬЕВ (19 сұлта)

Килёшекен пикөсем питө сахал. Мана хөрсөнче сүт санталак вёсөне панә хитрөлөхө кәмәла қаять, анчах та пурнәсра... Уссө те ситөнмен – хайсөм вара асар-писер сәрланса та лартнә! Сүт санталак юратса парнелөнө илемне ним вырәнне хумаçсө, чиперлөхне пөтерөсөсө. Хайсөне вара питө хитре тесе шутласөсө. Әста ёнтө: пәхсах куранать – чәнкә хёрсем!

Мана килёшөсө тесен хөрөн ө пөртте сәрланмалла мар, ө кәшт кәна хитрөленмөллө. Характерө мөнле пулмалли пирки қалама йывәр, анчах та чиперкөн хайне пысәка хумалла мар, сунран та ютшәнса ан тәтәр. Хайне чәнчән леди пөк тытмалла. Сәмса қасәртса сүрөме пурте пултарасөсө, әс кирлө мар әна.

Хөрө хәш халәхран тухни нимө те пөлтөрөмөст. Анчах та православи төнөллө пултәр. Уқса-тенкө пурри пит пөлтөрөшлө мар. Чун савни хваттерлө тата сәмәл машинәллә тәк – тиркөв сук: савәнәтәп кәна.

Сөмье саварсан упәшкин пулө пулмалла, арәмөн әна сөмьөне тытса пыма пуләшмалла. Сөмьөре тусләх, юрату

чечеклентёр тесен пёр-пёрне хисеплемелле, аңланмалла, канашсем парса пулашса тәмалла.

Матриархат пирки калашса пулсан – чул ёмёр саманинче влаш чәнах та хәрарәмсенче пулма пултарнә. Кайран вара арсынсем ертүсәсем пулса тәнә. Матриархат тапхәрә вуҗх пәчланнә тесе калама та хән: хәш-пёр җәмьесенче халә те матриархат хуҗаланатъ. Чылай чухне чәнкә арсынсем хыҗәнче хәрарәмсем тәраҗсә.

Сергей ФЕДОРОВ (20 җулта)

Хёр-упраҗа курсан – чи малтанах вәл мәнле тум тәхәнни, унән сән-сәпачә куҗ тёлне лекет. Чиперкесен сәнарләхә пысак ыраңта. Җакна шута илсен – хура җүслә е пуҗне мелирланә хёрсем чуна илёртәҗсә. Чиперлехә-сәнарләхәсёр пуҗне кәмәла каякан хёр-упраҗан манран кәшт пәчәкрех пулмалла.

Чуна илёртрә пулсан – хуть те хәш наци хёрне те савма пулатъ. Кәмәләпе сирәп, чунәпе җемҗе, хастар хёрсем киләшеҗсә мана, мәншән тесен вёсен харпәр хәйән шухәшә пур, йивәрләхсенчен хәрмасәр төвлөнә төллөвёсене яланах пурнәҗлаҗсә. Унсәр пуҗне хёр-упраҗ кәшт кутәнлашса илни те киләшет. Чиперкәкә шүтлеме пёлни, шүтсене аңланни те пёлтерәшлә маншән.

Чун савнипе шәкәл-шәкәл калаҗса пурәнас тесен пёр-пёрне савни җеҗ сителәксёр, пёр-пёрне аңланни те, итлеме пёлни те, хисеплени те кирлә. Пурнәҗра тем те пулатъ: савәнасси те, йёресси те, куласси те, вәрҗәнасси те тупәнәт. Җавәнпа пёр-пёрне күрентерсен мәшәрсен каҗару ыйтма манса каймалла мар. Каҗарма пёлни – җур пурнәҗ. Пёрне пёри пулашса пырсан җеҗ җемье вәйланәт. Җапах та җемьере упәшки пуҗә пулнини манса каймалла мар хәрарәмсен. Матриархат валли ыраң җук җемьере

Хёр чух – хёрәх тус, каччә чух – аллә е утмәл

Пёлтәрхи раштав кәларәмәнчи «Самантра» «Юрату мәнрен пуҗланатъ?» ыйтәм-тёлчев ирттернәччә. Тәван республикара салху сәнлә йәкәтсем ытла ёрчесе кайнәран хёр-упраҗсенчен мәнле каччәсем пикесен кәмәлне юрәхли җинчен ыйтса пёлнәччә. Каварләх тени кашни пикерех пытанса пурәннини шута илсе хёрсене панә ыйтусенех йәкәтсене сентәмёр.

Ыйтәмне хуравлама хёрсем савәнсах киләшнәччә. Нимән те тәваймән – чиперкесен пурин те качча каяс килет! Ват хёре тухсан кам илтёр? Җавәнпа та, хёрсем, качча тух тесе чәнсен – шухәшласа ан тәрәр. Халәх төрәсех калатъ, качча ухмах чухне тухмалла.

Каччәсен качча каяс нуша җук та, те җавәнпа – ыйтәма хутшәйман ыйтсан хәйсен кутәнләхне кәшт кәтартса пәхас төрәҗ. Кашни: «Сана ку мән тума кирлә?» – тесе ыйтатъ. Аңланмалла, арсынсем келеткепе кәна мар, әс-тәнпа та вәйлә. Юратъ хам аптраса тәмарәм – пултарулла евчә, ятарлә агент пулнини пёлтертём. «Каччә пуҗупа хёр шырама вәхәт җук та, хам тупса паратәп!» – тесе аңлантарсан тин ыйтусене хуравлама киләшрәҗ хәшөсем.

Чиперкесен хуравөсене аса илер. Тёләнмелле те – хёрсене каччә хитре е хитре мар пулни пур пёрех. Чәваш пикисем умәнче пуҗа тайса тутәра салтатәп. Җапах тәм чуста мар пирән хёрсем: чун савнин кәмәл-сипетпе чән-чән «супер герой» картне лармалла, киноринчен кая ан пултәр! Әста пытанса пурәнәҗсә тулькәкәш чунпа паттәртан та паттәр сәмрәксем? Хёрсем түрех юратса пәрахмалла йәкәт сәнарә паллә халә. Җапла вара – чиперкесем хәйсене яланах пуләшакан, шүтлеме әста, чәпписене сыхлакан хур аҗинчен кая мар чун савнини җёр җинче, сывләшра тата тинёсре хүтөлеме хатёр, иртен пуҗласа шурам пуҗ киличчен мән каланине итле-

кен, сывәрнә чухне те явапләхне туякан, төнчери пур хәрарәма та хисеплекен, кәшт вәтанчәкрах та именчәкрех каччәсем киләшеҗсә. Шухәшләр, йәкәтсем, чәваш пикине кәмәлне ахаль юрама та ай-юй-юй, качча илсен вара?

Этемлехән вәй-халлә йышә хёр пёрчисен характерә хуть те мәнле пулсан та юратъ тесе хорпах хуравларә. Савәнәр, хёрсем: упәшкәсене чёлхепе пәчкә пек кассан та пире вәрман түнтерме илсе каймаҗсә!

Чун савни хәш халәхран тухни ниме те пёлтермест тесе хуравларәҗ каччәсемпе хёрсем. Җапах та чиперуксенчен хәшөсене испан каччисем илёртәҗсә. Апла пулсан йәкәтсене испанла икә-виҗә сәмах вёренни сиен кўмест: чән-чән мачо пулмалла!

Хальхи самана мул-пуянләх вёри чирәпе чирлә темелле. Йәкәтсем пуянләха пәхса тәмастпәр төрәҗ, анча та пит ёненес килмест. Хуҗаләхра шәрпәк куҗ пек кирлә, курупкан яланах ал айёнене ыртмалла. Вара ёнтә уявра курупка шәрпәк парнелемелле-и савнини?

Нивушлә хёрсене җәмәл машинәпа киле ләҗни е ярәнтарни киләшмест? Пёр сывәх юлташ җапла каларә: «Хёре җәмәл машинәпа киле әсатса яни маншән романтика. Хёр умәнче те пёр шит үснән туйәнәт... Енчен те савнә пикине җәмәл машинәпа ярәнтарма ёмётленмен каччә кам вәл?»

Җемье җавәрма шут тытсан явапләх пирки ан манса кайәр. Эсир текех пәччен мар – иккән. Пёр-пёрне аңланма, пуләшма, хисеплеме, каҗару ыйтма пёлни кирлә. ыраҗссен каларәшөсене те манса ан кайәр: 1) арсынна җавәрас тесен тутлә апат пәҗерме пёлмелле, 2) хәрарәм хәлхипе юрататъ.

Манән сөнү: хёрсем, каччә сире чуна пырса тивекен сәмах калатъ пулин те – тимлә пуләр. Ләпкә авәрта шуйттансем пурәннини ан манәр!

Неонила ПЕТРОВА

Редакцирен

Эпир вара пёр үркенмесёр тытрамәр та хёр-упраҗа экспертизәна патәмәр яш-көрём йышәнәвёсене. Тусәмәрсене кәра пикесен сучөпе паллашма кәсәклә пуль тетпёр.

Сарра РОМАНОВА, ЧПУ студентки

Кашнин хәйән идеал. Яшсене илес пулсассән – каламасәрах паллә: вёсене чипер хёр пултәр. Җакна та паләртмалла, хәш-пёр каччә: «Эпә мар, юрату хәех суйласа илет», – тет. Ку шухәш төрәс мар тесе каламастәп. «Самант» каччисене ёненсен – ыйтәма хутшәннә тәватә йәкәтрен 70 процентчә хёр-упраҗан сән-сәпачә пирки ытла тиркешсе-юнтарса тәмаҗсә. Җав вәхәтрах тәваттәшөнчен 30 процентчә вара пике епле тум тәхәннини, мәнлерех сәрланнини шута илсәҗсә. Төрәссипе кирек хәш каччә та

хёре тулаш енчен – сән-питрен тата пёврен хаклать. Пике чунне вара хайсемпе калаҫ-сан кәна асәрхама пултарасҫё.

Тепёр шухаш та канәҫсәрлантарать. Арсенчен нумайашё ҫемьере хёраәмән пуҫ пулмалла мар тет. Ыйтәма хутшәннисене пур сәмахпа та килёшекен, яланах: «ҫапла!» – текен хёрсем илёртеҫсё. Пикесем яланах иккёмёш рольте пулни вёсене тивёҫтерет. Хальхи хёрсем вара пурнәҫра ирёклёхе саваҫсё, ҫавәнпа хаш чухне вёсем тёп рольсене те выляшән. Ман шухашпа пур хёр-упраҫ та килёшет тесе ҫирёплетсех калама пултаратәп.

Тёрлө ҫыннән тёрлө шухаш. ҫакән пек мухтарәм каччәсен хуравёсемпе паллашсан. ҫапах та вёсемпе тавлашмалли самантсем пур вара.

Надежда ВАСИЛЬЕВА, ЧПУ студентки
ҫапла вәл – юрату: кашнин тёрлөрөн. Пёр каччине Голливуд актриси сәнләскер кирлө, тепри вара нимәнпе те уйрәлса тәманнине кәмәлләт. Анланнә тәрәх, «Самант» йёкёчёмсә сәнран пит паләрман хёрсене ытларах саваҫсё. Савәнтарать те, тёлёнтерет те ку! Джентльменсемшён, паллә ёнтё, чун илемё малта. Хитре хёрсене савакансем те пётмен-ха – ку та йёркеллө. Джентльменсем патнех таврәнар-ха. Енчен те хёр-упраҫпа паллашман та, калаҫман та пулсан епле-ха вёсем пике кәмәлне пёлеҫсё? Пурнәҫра вара кашни (темшён!) хитре сән-питлө хёрпе паллашасшән. Урамра утса пыракан шёвёр сәмсаллә, куҫләхлә хёр патне кам пырса калаҫать? Чәннипе, каччәсем 100 пронҫечёпех хитре сән, хухём кёлетке ене пәхаҫсё.

Тепёр шухаша та паләртса хәварам. Джентльменсем савни уқса-тенкёрен пуяе е пуян марри пёлтерёшлө мар теҫсё. ҫав хушәрах машина е хваттер пулни япәх маррине паләртаҫсё. Енчен те хёр-упраҫән хитре, чаплә тумтир илме май ҫук пулсан – кам ун ҫине пәхат? Сана курмасәрах сүмәнтан иртсе каять чун илемне шыракан йёкёт.

Пирён саманара хёрсем хайсене ирёлкө тытма хәнәхнә. Пур хёр те каччә сәмахне итлесшён, ун хыҫҫән каясшән мар. Ыйтәм каччисен кәмәлне вара ялан ҫумра ҫүрекен, «алла вёрентнө» хёр кирлө. Савнин кашни сәмахне итлекенни лайәх тет иккен вёсемшён. Матриархат пирки те каламалли тупәнәт. Кашни пикене йёкёт ҫурәмё хыҫёнче пытанса-тёссёрленсе пурәнни каймасть. Арсемпе танах пулас текенсем нумайрах. Енчен те арәмён сәмахне шута илмесен – епле ҫемье пултәр вәл. Сәмах кун пек чух пёччен арәмран тәракан гарем пирки ҫёҫ пырать!

Кристина ГАВРИЛОВА, ЧПУ студентки:

Ах, каччәсем... Сәмах ҫаптарас тесен... Журнал ыйтәмне хутшәннә йёкётсен шухашёпе манән пач та ҫырлахас килмест. Чылай хёр манпа килёшет пуль – каччәсем ҫын умёнче пёр енлө ҫаптарасҫё, хитре калаҫасҫё, йәпәлтатма та пёлеҫсё, пурнәҫра вара йәлт урәхла – сәмахёпе ёҫё пёр вёслөн пымасть. «Самант» ыйтәвёсене хуравлакансен шухашёпе – хёрсен мёлке пек ҫёҫ, вырәсла каласан – «серая мышка» пулмалла. Чиперкесенчен вёсене, сәпайләскерсене, нимән те кирлө мар. Пурнәҫра вара? Капәр тумланнә, хитре сән-пуҫлә хёрсем ҫине ҫёҫ пәхаҫсё пирён йёкётсем, ыттисене тиркеҫсё. Респондентсенчен ҫирём ҫулти Сергей Федоров ҫёҫ хайён шухашне тёрёс те чән пурнәҫра епле, ҫавән пек каласа кәтартнә пек туйәнәт.

Хёр хайне пәхмасан, хайне чиперлетмесен, хайне юратмасан – каччәсем ун пеккисем ҫине пәхмаҫсё те. Чәнах та – пур ун пек хёрсем, анчах вёсен нихәшён те каччисем ҫук. Ах, әста-ши вара Коля, Рома, Алеша пеккисем? Мён ҫывәрса лараҫсё вёсем – идел вырәнёнчи пикесем тунсәхласа вилеҫсё!

ҫакна та калам, чун-чёрине пәхса малтан никам та паллашма пымасть, турех сән-питне пәхаҫсё. Сәнёпе килёшмерё пулсан пикен ылтән кәмәлө никама та кирлө мар.

Паллах, ыйтәмра каччәсем хайсен идеалне сәнласа панә, анчах чәнләха вара уҫсах паман – кәштах юптарнә. Кашни йёкёт лапша пёҫерме юратакан повар – манар мар. Хёрсем те чылайашё лапша тесен хәлхине сунчәк пек уҫса хураҫсё – слон кёвёҫсе вилсе каять.

Сәнё юрө... Тата ҫак каччәсене килёшес тесен чиперккен мёнле кәна пулмалла мар? Тимлөн вуласа тухәр-ха тепёр хут, хёрсем – пултараятәр-и?

Анчах каччә хёре юратрө пулсан – чәнахах та юратрө пулсан, вәл нумай япала ҫине куҫ хупать. Куратән та ҫавнашкәл мәшәра: «Мён тупнә-ши ку йёкёт ҫак хёр сүмёнче? Мёнле вайлә юратать тата?» – тесе тёлёнетён.

ҫапла ҫав, пурнәҫра тем те пулса тухать, теме те курма пулать.

Пётёмлетү

Хёр-упраҫсен тёпелө аванах шавласа тавлашрө. Каччәсене ҫәмәл пулмарө. Әс вёрентнипе арҫын вилмест – «васкавлә пуләшупа» никама та реанимацие әсатман. Редакцин шухашё вара пёрре: юрату вәл – чечексем мар, минәсем лартса тултарнә уй-хир.

Аслә классенче вёренекенсемпе ҫамрәксен журналё

ИНДЕКС
73208 (республикара)
11467 (республика тулашёнче)

1929-1991 ҫулсенче
«Хатёр пул!», 2003 ҫулччен
«ҫилсунат» ятсемпе тухнә

3 (666) № 2014 ҫ.

УЧРЕДИТЕЛЬСЕМ:
Чәваш Республикин
Информаци политикин тата
массәллә коммуникацисен
министерствини

Чәваш Республикин
Информаци политикин тата
массәллә коммуникацисен
министерствини «Хыпар»
Издательство ҫурчө
Чәваш Республикин
автономи учреждениё.

Директор-тёп редактор -
А.ЛЕОНТЬЕВ.

Яваплә редактор -
В. СТЕПАНОВ.

Компьютер дизайнё -
В. СТЕПАНОВ.

Пирён сайт:
www.hypar.ru

Электрон адрес:
tantas@list.ru

Пирён адрес: 428019,
Шупашкар хули,
Иван Яковлев пр., 13,
Пичет ҫурчө,
«Хыпар» Издательство ҫурчө

Телефонсем:
56-00-67
28-83-89

Федерацин ҫыхәнү, информ-
маци технологийёсен тата
массәллә коммуникацисен
сферинчи надзор служ-
бин Чәваш Республикинчи
управленийё (Роскомнадзор)
2013 ҫулхи раштав уйәхөн
12-мёшёнче ПИ ТУ 21-00310
№ регистрациленө.

Хакё ирёлкө.

Журнала редакцире
каләпланә,
«Чувашия» ИПК» ПУП
(И. Яковлев пр., 13)
пичетленө.

Пичете алә пуснә: 20.03.14.
Пичетленө: 28.03.14.

Хут формачё
60x84 1/8
Усл. п. л. 4,0.
Тираж 1400 экз.
Заказ № К-476

**Асәрхаттарни: викторина пётёмлетөвө ҫитес
номерте!
ҫырәнтарәвән иккёмёш ҫур ҫулләхө пирки
манса ан кайр!**

Виктория ЖУРИНА

Зодиак палли – Тараса. Гитара калама, юрлама хавас. Тутлә апат-апат сымёс пёсерме те кәмәллать. Мелодрамәсем пәхма ўркенмест, юратнә фильм «Астәвәм кун сыравё». Төрлеме те пултарать, юратнә тёс – сүтә кәвак. Пурнәс девизё: «Тёнче телейлө пултәр!»

Лиза БАКИНА

Зодиак палли – Ухәсә. Юратнә чечек – орхидея, тёс – симёс. Юрату камичёсене каәхса пәхать. Пурнәс төллевё – вёссёр те хёрсёр аталану. Мён ачаран профессионаллә шайра бал ташшипе, юрлассипе тар тәкәть. Кәмәл пур чухне хай хатёрленё апат-симёспе сәйлама хавас.

